

KAPRONCZAY PÉTER

A nemzeti identitást befolyásoló tényezők Macedóniában

Az elmúlt évtizedben a média folyamatosan egyik legfontosabb céljának tartotta a Balkán véres eseményeit, gyakran a maguk kegyetlen mivoltában, a világ közvéleményének bemutatni. Az egykori Jugoszlávia területén kirobbant háborúból a mindennapi ember csak a véres eseményeket látta, a háttérben folyó ideológiai és politikai küzdelmet nem igazán követte nyomon. Pedig eközben nem egyszerűen új államok, hanem a globalizációs folyamatoknak fittyet hányva új nemzetek születtek, amelyek megkísérelték saját nemzetállamukat megteremteni. Ez azonban tovább mélyítette az amúgy is meglévő balkáni nemzeti ellentéteket. A sajtó által gyakran használt „bűnösök” és „áldozatok” meghatározások a Balkánon nehezen megragadható kategóriák, és ez a megállapítás napjainkban különösen igaz. A „valós helyzetet”, így a macedóniai eseményeket, illetve az ennek gyökereit jelentő macedón kérdést megérteni gyakran a tények áttekintése után is nehéz. Rövid tanulmányomban megkísérlem a balkáni háborúk reményeink szerinti legutolsó fejezetének, a jelenlegi macedóniai konfliktus történetének áttekintését, és ezeken keresztül bemutatni a makedóniai délszlávok nemzeté válását. Megkísérlem a modern macedón nemzet kialakulását objektivitásra törekedve bemutatni, de eközben néhány helyen kitérek a kérdésről kialakított macedón véleményre is.

A tanulmány elején szükségesnek tartom néhány, a témát érintő fogalom tisztázását. A magyar nyelvű publicisztikában és szakirodalomban gyakran találkozhatunk azzal a szövegértést zavaró hibával, amikor a szerző következetlenül használja a makedón és macedón főnevet. Ez súlyosan zavarhatja a szövegértést, illetve ennek nem kívánt ideológiai tartalmat adhat. Az alábbi tanulmányban igyekszem ezt a két formát logikusan és következetesen használni.

Véleményem szerint makedónnak nem csak az ezen a területen az ókorban élt népséget kell érteni, hanem mindazokat, akik később, velük keveredve éltek itt, és magukat így nevezték. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szláv makedónok azonosak lennének a hasonló nevű ókori őseikkel, bár mindkét népség neve Makedóniára, mint földrajzi egységre vezethető vissza. A mai Macedónia, Makedóniának, mint földrajzi egységnek, egy kisebb részén szerveződött állam. Ezért helytelen, amikor a délszlávok által lakott makedóniai területet középkori viszonylatban is Macedóniaként emlegetik. Ez történetileg és földrajzilag egyaránt helytelen. Azért, hogy a Macedóniát lakó nemzetet elkülöníthessük az ó- és középkori makedónoktól, őket tanulmányomban macedónként említem, attól az időponttól kezdődően, amikor megindultak a nemzetté válás útján. Ez az időpont természetesen vitatott, ezért erre az adott helyen külön hivatkozom.

A Makedóniát lakó délszlávok között meginduló sajátos nemzeti fejlődés alapját azok a különféle ideológiai és politikai hatások teremtették meg, melyek az itt élő lakosságot az elmúlt 200 év során folyamatosan érték. A néptömegek magukat Makedónia történetének viharos századaiban folyamatosan makedónnak nevezték. A szomszédos népek arra törekedtek, hogy ez a kezdetben parttalan önmeghatározást arra használják fel, hogy a makedónokat a saját nemzetükbe illesszék be. Amikor például a görög hatás volt a domináns, akkor az értelmiség görögül írt, és gyakran görögnek vallották magukat. Ugyanígy sokan szerbbé váltak. De, kétség kívül, Makedóniában a legerőteljesebb propagandát a bolgárok fejtették ki. Ebben segítségükre volt az a tény, hogy a Makedóniában beszélt délszláv nyelvjáráások zöme a kialakuló bolgár irodalmi nyelvhez meglehetősen közel állt. A bolgár hatás erejét csak betetőz- te, hogy a lakosságot számukra érthető nyelven szólították meg azok a papok, akik az 1870-ben megalapított Bolgár Exarchatushoz tartoztak, amelynek joghatósága alá tartozott Makedónia legjelentősebb része.

Az 1878-as esztendő azonban döntő fordulatot hozott Makedónia (mint régió) történelmében. A török vereség, és az ezt elismerő békeszerződés ellenére, a nagyhatalmak döntése értelmében Makedónia visszakerült a Török Birodalomhoz. Ezt követően, a megindult bolgárosodás lelassult, és egyre inkább az önálló regionális nyelvi, kulturális, majd politikai jelleg vált meghatározóvá. Kétség kívül, ezek egyaránt magukon hordozták a görög, a szerb és természetesen a bolgár jegyeket. Ez viszont nem azt jelenti, hogy ők görögök, szerbek, vagy bolgárok lettek volna. Az ilyen jellegű kijelentéseket túlzónak tekintem. Ugyanígyan erőltetnek vélem az előbbi nézetből kifejlődött

újabb irányzatot, mely a makedónokat olyan liszthez hasonlítja, amelyből tetzés szerint lehet görögöket, szerbeket, vagy bolgárokat gyúrni. Ennek az elméletnek az első komolyabb összefoglalója Jovan Cvijic volt, de számos mai történész is ezen az állásponton van.¹ Írásomban igyekszem ezeket is figyelembe véve, saját megállapításaimat igazolni: azt bemutatni, hogy az a fokozott külső hatás, mely a makedóniai délszlávokat érte, a helyi jellegekkel vegyülve miként vált nemzetformáló tényezővé. Ha ezt a szomszédos nemzetek szempontjából nézem, akkor igazat kell adni nekik abban, hogy ezeknek a bizonyos helyi jellegeknek az előtérbe kerülését, ezáltal a nemzetté válás folyamatát, az általuk folytatott politikával segítették elő.² Hogy ez súlyos hiba-e, vagy sem, az politikai nézőpont kérdése.

A macedón nemzet, álláspontom szerint napjainkra kiforrott alakját, hosszú küzdelem során érte el. Ennek világos megközelítése érdekében, először a nemzetté válás folyamatának általánosabb szakaszait kívánom felvázolni, majd a szomszédos nemzetek döntő jelentőséggel bíró hatásait kívánom vizsgálni.

A macedón nemzetté válás szakaszai

A Balkán történetének egyik legmeghatározóbb sajátossága a megkésett-ség. A Török Birodalom európai térhódítása legsúlyosabban a balkáni népeket érintette. A több száz éves megszállás akadályozta a Balkán-félsziget és a korabeli Európa kapcsolatát, ezért az ebben a régióban, a középkorban oly virágzó államok kultúrája, művelődése hanyatlott, és az európai fejlődéshez képest végérvényesen lemaradt. A XVIII. század második, a XIX. század első felében az itteni népeknél jelentkező kulturális és politikai mozgalmak, melyek a nemzetek születését előkészítették, egymással leggyakrabban ellenséges viszonyban voltak. Ennek legfőbb oka, hogy a török rabság évszázadai-ban az etnikai határok eltűntek. Az ébredő nemzetudattal áthatott mozgalmak legfontosabb célkitűzése, az önálló nemzetállamok kialakítása így komoly nehézségekbe ütközött. Ezt tovább nehezítették az ebben az időben

1 Erre vonatkozóan ld. Stefan Troebst: Nacionalizmus, államalapítás, nemzetépítés. A macedónkérdés 1944–1992 között, in: Regio 1992/4. Az alap gondolat bővebb kifejtését, historiográfiai utalásokkal ld. Stefan Troebst: Die bulgarisch-jugoslawische Kontroverse um Makedonien 1967–1982, Südost-Institut, München-Oldenbourg 1983.

2 E nézet legszemléletesebb, politikai színezetű kifejtését ld. a BKP funkcionáriusok között, zárt körben terjesztett, a Bolgár Tudományos Akadémia által összeállított, Македонският въпрос (историчко-политическа справка), София 1968 kiadványban.

feltárt és közzétett nemzettörténetek, amelyek nagy részben az egymás ellen vívott évszázados harcok történetét jelentették. Ezek során a török előrenyomulást megelőzően népeik rövid időre, szinte teljes mértékben meghódították a Balkán-félsziget területét. Nem csodálkozhatunk azon, hogy a születő nemzetek azonos területeket követeltek maguknak. A XIX. század folyamán, a Török Birodalom válsága reális esélyt adott arra, hogy a balkáni mozgalmak sikert érjenek el, és születő nemzeteik kivívják függetlenségüket. Ehhez határozó segítséget reméltek a korabeli nagyhatalmaktól, akik számára nem volt érdektelen a félsziget sorsa, hiszen geopolitikai helyzete kimagaslóan fontos volt. Itt vezettek keresztül azok a kereskedelmi utak, amelyek az európai országokat összekötötték a Közel-Kelettel, de földrajzi helyzetének legfontosabb tényezőjét mégis a tengerszorosok közelsége adta. Oroszország mindent elkövetett azért, hogy ezeket birtokolja, vagy befolyása alá vonja azokat a formálódó helyi országokat, melyek érdemben felléphetnek a szorosok vonatkozásában az orosz érdekekért. Természetesen a többi nagyhatalomnak sem volt érdektelen a Balkán-félsziget sorsa.

A külső hatalmi befolyás mellett, önállóan alakult ki a balkáni népek nemzeti öntudata. Ez minden esetben összekapcsolódott a történelmi nagyság mítoszával. A Balkán történelmében ez először a görögök esetében fogalmazódott meg. A Török Birodalom a XIV-XV. században fokozatosan meghódította a görögök lakta területeket, de ez nem feltétlenül jelentette teljes alávetésüket. A törökök nem törekedtek a Balkán teljes iszlamizálására, csak a stratégiai, vagy más okok miatt különlegesen fontos területeken. Ahol ez nem következett be, ott az úgynevezett millet-rendszert alakították ki. Ebben az esetben a lakosokat vallási hovatartozásuk alapján tartották nyilván, így a vallási vezető bizonyos világi hatalommal is bírt. A középkor évszázadaiban a Görög Egyház fokozatosan kiszorította a többi keleti keresztény egyházat a Balkán-félszigetről, így gyakorlatilag a görög papok kerültek minden keresztény lakta területen kiváltságos – vezető – helyzetbe. Ezt elősegítette a görögöknek a Birodalom életében elfoglalt speciális gazdasági helyzete is. Mindezeknek köszönhetően, először a görögöket érintette meg nyugati mintára a nemzeti-kulturális fejlődés igénye. Ennek gyökerei a XVIII. század derekáig nyúlnak vissza. A folyamat nem csak a török uralom alatt élő görögöket érintette, hanem a határokon kívül élő kolóniákat is. A nagyhatalmak, az 1774-es kücük-kajnardzsi békét követően, a Török Birodalommal folytatott kereskedelemben egyre gyakrabban vették igénybe a görögök segítségét. Ezt elsősorban nyelv- és helyismeretük indokolta. Ellenzolgáltatásként, illetve

saját politikai céljaik megvalósítása érdekében támogatták a görög mozgalmat. A Török Birodalomban, illetve azon kívül alakuló titkos társaságokban felmerült az igény az önálló görög államiság helyreállítására, illetve a Török Birodalom visszaszorítására. A tervezett nemzetállam lényegesen nagyobb területet ölelt volna fel, mint amit azt a görögség etnikai határa lehetővé tette. Ugyanez elmondható a később meginduló szerb nemzeti mozgalomról is. Egykori államuk történelmi nagyságához kívánták igazítani a megalakuló nemzetállamuk határait. Ehhez az újra önállósult Szerb Egyház segítségét is fel kívánták használni: a konstantinápolyi patriarcha 1832-ben elismerte a szerb egyház autonómiáját, 1879-ben pedig teljes fokú autokefalitását autokephalitását.³ A megalakuló államaik azonban, a realitásoknak megfelelően, az eredeti elképzeléseknél lényegesen kisebb területen jöttek létre. Ez azonban ekkor még nem jelentett másokkal közvetlen konfliktust.

A bolgárok nemzeti mozgalma, a görögökéhez és a szerbekéhez képest megkésve jelentkezett. Megindulását éppen ez a két mozgalom gerjesztette. A XIX. század első felében, a Balkánon komolyan felerősödött az orosz diplomáciai és részben a katonai befolyás. Ennek érdekében a cár, céljainak megfelelően támogatta az egyes nemzeti mozgalmakat, így a bolgárt is, mely a század 70-es éveiben komolyan felerősödött. Ezt tovább fokozta az 1870-ben, szultáni fermánnal felállított Bolgár Exarchátust, melynek joghatósága a Balkán-félsziget nagy részére terjedt ki. Ezt, illetve az Exarchatus létét a konstantinápolyi patriarcha nem ismerte el. Tovább segítette a bolgárokat az orosz katonai fellépés, melyre alkalmat az 1877–78-as orosz török háború adott. Ezt az 1878. március 3-án megkötött, San Stefano-i béke zárt le, amelynek értelmében megszületett az ún. Nagy Bulgária, mely egyaránt mély felháborodást váltott ki a nagyhatalmak és a formálódó helyi nemzetállamok körében. Előbbieket a nyilvánvaló orosz előretörés, utóbbiakat az aránytalanul nagy területeket kapó, ekkor megszülető bolgár állam aggasztotta, ugyanis számos olyan földrajzi egységet juttattak ekkor ennek az államalakulatnak, melyeket a szerbek és a görögök is maguknak követeltek. A legvitatottabb helyzete Makedóniának, mint földrajzi egységnek volt. Az ehhez és az itt lakó néphez kapcsolódó vitát a történettudomány „makedón kérdésnek” nevezi. Kétség kívül ez a régió a történelem folyamán egyaránt része volt egy ideig a görög, a szerb és a bolgár államnak is. A kérdést bonyolította az a tény is,

3 Erre vonatkozó egyéb adatokat ld. Berki Feriz: *Orthodox egyház a Balkánon*, in: Juss 1992/1–2, 259–265. o.

hogy Ohrid, a balkáni kereszténység egyik legősibb és legfontosabb központja szintén Makedóniában volt. Mindenkit átmeneti meglepéssel töltött el a nagyhatalmak által 1878. június 13. és július 13. között megrendezett Berli-ni Kongresszus, amely néhány hónappal a San Stefano-i béke megkötése után a nagy bolgár államot három részre darabolta. Makedónia visszakerült a Török Birodalomhoz, csak egy kicsiny török függésben lévő bolgár fejedelemség született, mert az ettől délre eső terület Kelet-Rumélia néven a Török Birodalom autonóm része lett. Ezzel azonban a nagyhatalmak a napjaink balkáni eseményeit is befolyásoló precedenst teremtettek: a bolgárok ezt az autonómiát csak átmenetinek tekintették. 1885. szeptember 8-án Battemberg Sándor bolgár fejedelem bejelentette Kelet-Rumélia és a Bolgár Fejedelemség egyesülését. Ez hatalmas nemzetközi feszültséget eredményezett, mely a mai napig érezteti hatását. Az egyesülés precedens értékű lett. Hamar világgossá vált a következő lépés: Makedóniát idővel, hasonló módon kívánják Bulgáriához csatolni, és így megteremtteni az áhított Nagy Bulgáriát. Ezt a mintát azonban a többi balkáni ország sem hagyta figyelmen kívül.

1878-ban véget ért Makedónia történetének egy fontos szakasza, mely súlyosan érintette a helyi délszláv lakosságot. Végérvényesen kiszakadtak a bolgár fejlődésből, annak ellenére, hogy a bolgár nemzeti mozgalomban lényeges szerepet játszott. A kialakuló bolgár nemzet azonban sohasem tudta elfelejteni a traumát, melyet Makedónia elvesztése jelentett. Az itt élő délszlávokat az ezt követő években számos más hatás érte egyidőben, melyek hatása és hatásfoka azonban semlegesítette egymást. *Ezt a momentumot tekinthetjük a macedón nemzet kialakulása kezdetének.*

A Makedóniáért vívott politikai és katonai küzdelmekben egyaránt manifesztálódott a görög, a szerb és a bolgár nemzet történelmi nagyságának mítosza. Ennek érdekében igyekeztek Makedónia lakóit saját kulturális, és ezen keresztül, politikai befolyásuk alá vonni. Számos iskolát alapítottak, a kialakuló bolgár, szerb vagy görög irodalmi nyelven pedig azt tanították, hogy az itt lakók mindig az adott nemzethez tartoztak, és közeleg az idő, amikor területileg is bekövetkezik az egyesülés.⁴ Természetesen ennek a propagandának továbbra is fontos tényezője maradt az egyház. A templomokban görög, szerb és bolgár nyelven, az iskoláknál szélesebb tömegek számára hirdették a nemzeti ideológiát. Felszínre kerültek az évszázados sérelmek, melyeket

4 Ld. Манол Пандевски: Учителското движење во Македонија (1893–1912), Скопје 1962, 17–46. o.

a görög ortodoxia erőszakos fellépései okoztak a szerbek és bolgárok ellen az elmúlt évszázadokban, illetve ezek „bosszúja” a görög egyházzal szemben. A nemzeti, kulturális, vallási és politikai harcot a gazdasági szempontok tovább gerjesztették.⁵

A történelmi tényekkel megalapozott nagyság mítosz, a balkáni nemzeteknél hamar politikai színezetűvé vált. A történelmi jogosságon alapuló önálló államiság először az emigrációban élő Rigasz Velesztinlisznál jelentkezett. Ő francia mintára, egy föderatív államot képzelt el a Balkánon, ahol természetesen a görögöké lett volna a vezető szerep. A szerb nagyságot legegyértelműbben Ilija Garasanin, szerb miniszterelnök képviselte, aki 1844-ben Nacertanije címmel adta ki elképzeléseit. Itt Szerbiát olyan területként írta le, ahonnan kiindulva felszabadítható és egységesíthető a félsziget. Természetesen szerb főség alatt. A bolgár elképzelés politikáivá az Exarchatus megalakulásával vált. A joghatósága alá vont terület határa túlmutatott a bolgár etnikai határon, és alapjává vált a San Stefano-i békében megszületett Nagy-Bulgáriának.⁶ Mindhárom elképzelésről, és ezek más megjelenési formáiról elmondható, hogy noha a vezető szerepet saját nemzetüknek követeli, de számol a többiek érdekeivel is. Természetesen ezeket a sajátjaiknak rendeli alá, ez azonban nem zárta ki az átmeneti együttműködés lehetőségét. Ebből következőleg természetesnek hat, hogy több kísérlet mellett, két esetben konkrét politikai és katonai együttműködés megkötésére is sor került. Az első, 1867-es kísérlet eredménytelen volt.

Az egymással versengő nemzeti mozgalmak, és az ezt követő politikai törekvések Makedónia lakóit hátrányosan érintették, de ezek egyike sem tudott kellő eredményt elérni. A Makedóniát lakó délszlávok többsége számára a korábban oly természetes makedón önmegnevezés új tartalmat kapott: egyre inkább tiltakozást jelentett a külső behatásokkal szemben. *A makedóniai délszlávok fokozatosan ráébredtek regionális összetartozásukra, ezzel megindult nemzeti öntudatra ébredésük, mely a nemzetté válás második szakaszát jelenti.* A makedón történetírás szerint ennek első komolyabb jele az 1893-ban, Szalonikiban megalakított Belső Makedón Forradalmi Szervezet (VMRO) volt, amely Makedónia önerőből való felszabadítására törekedett. Ehhez kapcsolódóan, még távlati célként sem voltak hajlandóak elfogadni a felszabadulást követően egy másik országgal való egyesülést. Ez a bolgár nemzeti mozgalmmal

5 Ld. Александар Трајановски: Бугарската егзархија и македонското националноослободително движење (1893–1908), Скопје 1982, 89–114. о.

6 Ld. Зина Маркова: Българската екзархия 1870–1879, София 1989, 200–228. о.

való nyílt szembefordulást jelentette. Emiatt Szófiában 1895-ben megalakították a bolgár érdekeknek megfelelő mozgalmat, a Legfelsőbb (Makedón) Bizottságot. A felszabadulást követően ez célkitűzései szerint egyesíteni kívánta Makedóniát és Bulgáriát. Az összefogás hiányában, a szervezetek által kirobantott két különálló felkelés (1902-ben, illetve 1903-ban) egyaránt alulmaradt a nagyarányú török túlerővel szemben. Az ezt követő években a Belső Makedón Forradalmi Szervezet részekre szakadt.⁷

A macedónok megosztottságát csak növelte, hogy a második balkáni katonai szövetség, az 1867-essel szemben, eredményes volt. A szövetségeseknek az első balkáni háborúban sikerült felszabadítani Makedóniát és más balkáni területeket. A második balkáni háború viszont az egykori harcostársak gyilkos küzdelmét hozta, melynek célja a „zsákmány” felosztása volt. A háborúba belépő Romániában megkötött, a küzdelmet lezáró bukaresti békében, 1913. július 28-án, Makedóniát szétdarabolták. A legnagyobb rész, az úgynevezett Égei-Makedónia Görögországhoz (32000 km²), Vardar-Makedónia Szerbiához (26494 km²), a legkisebb Pirin-Makedónia pedig Bulgáriához került (7000 km²).

A balkáni háborúk, majd az azt követő első világháború idején, a szomszédos államok makedóniai területekért vívott harcai közepette felerősödött a macedónok összetartozás tudata. Egyre többen ismerték fel az önálló Makedónia megteremtésének, és a minden macedónt egy államba elv szükségességének véghezvitelét. A meginduló nemzetfejlődés számára azonban elengedhetetlenek voltak az önálló állami keretek, amelyre még évtizedekig várni kellett. A nemzetfejlődésnek, az adott helyzetben, egyedül a Vardar-Makedóniában kialakult körülmények kedveztek. *Az első világháborút követően megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, a későbbi első Jugoszlávia területét képező egykori makedón területen játszódtott le a macedón nemzet kialakulásának újabb szakasza.* A folyamatos háborúkat követően bekövetkező békés évtizedekben bekövetkező gazdasági fejlődés segítette a nemzetfejlődést. A folyamatossá vált szerb nemzeti ideológia nem érhetett el eredményt, mert a kirobbanó második világháború idejekorán véget vetett ennek. A széthulló Jugoszlávia a hódítók prédájává vált. Vardar-Makedónia, és emellett Égei-Makedónia

7 A makedóniai forradalmi mozgalmak történetének macedón megközelítését legszemléletesebben ld. Манол Пандевски: Македонското ослободителното дело во XIX и XX век, том први (1893–1903), Скопје é.n., illetve a bolgár szemléletet Националноосвободителното движение на македонските и тракийските българи, том втори (1893–1903), София 1995.

jelentős része bolgár megszállás alá került. Az újabb hódítás és az ezt követő újabb - ezúttal bolgár - nemzeti propagandahullám hatására széleskörű partizánvétekenység bontakozott ki. Ennek csúcspontjaként Vardar-Makedóniában szabályos felkelés bontakozott ki a bolgárok ellen, akik nem tudták elfogadni a ténytet: a makedóniai délszlávok évtizedek óta kiszakadtak a bolgár nemzeti fejlődésből, és megindultak az önálló fejlődés útján. A bolgár történetírás ezt a mai napig nem fogadja el. Véleményük szerint az értelmiség döntő többségét a Bulgáriában tanultak képezték, akik magukat bolgárnak tekintették.⁸ A második világháborút követően megalakult második Jugoszlávia megteremtette a lehetőséget a macedón nacionalizmus kibontakozására. *Ez jelenti a nemzetté válás negyedik szakaszának kezdetét.*

Igaz, hogy Vardar-Makedónia csak egy része Makedóniának, és az is tény, hogy csak Jugoszlávia egyik tagköztársaságaként szerveződhetett állami keretek közé, de mindez nem halványította el az esemény történelmi jellegét. Makedónia, illetve a formálódó macedón nemzet megjelent Európa politikai térképén. Természetesen számos fontos kérdés és feladat várt tisztázásra, megoldásra. Le kellett küzdeni a szétdaraboltságból eredő gazdasági egység hiányát, meg kellett teremteni az infrastruktúra alapjait, de ezek mellett elő kellett segíteni a konszolidált nemzettudat kialakulását. A kultúra és a nyelv fejlődése új szakaszába érkezett: megkezdték az irodalmi nyelv normáinak kialakítását, a kodifikált macedón irodalmi nyelven új irodalom született, mely egyben az oktatás, a tudomány és az emberek hétköznapi kommunikációjának nyelve is lett. Emellett le kellett tenni az önálló történetírás alapjait⁹, hiszen a Makedóniát lakó délszlávok történelmi tudatát idegen befolyás alakította. A Macedón Szövetségi Köztársaságnak és a születő macedón nemzetnek mindenek előtt időre volt szüksége. Idő kellett, hogy kiépüljön az önálló államiság minden attribútuma, hogy a kultúra kibontakozhasson, és hogy a nemzetközi tervekben és politikában elfoglalhassa helyét a macedón nemzeti lét. Be kívánták bizonyítani, hogy ez a lét nem csak állomás egy másik országgal való egyesülés folyamatában. A megalakulás ténye tagadása volt mindazoknak a törekvéseknek, alkudozásoknak és tárgyalásoknak, amit a bal-

8 Ld. Растислав Терзиоски: Денационализаторската дејност на бугарските културно-просветени институции во Македонија, Скопје 1974, különös tekintettel 179–228. o., illetve Миле Михајлов: Прашањето на обединувањето на Македонија во втората светска војна, Скопје 2000, 93–202. o.

9 Ennek legfontosabb letéteményese az 1948-ban alapított szkopjei Nemzeti Történelmi Intézet lett.

káni államok korábban egymással folytattak Makedónia sorsáról. Macedónia létezése, és az ezen belül meginduló kulturális törekvések tökéletes tagadását jelentették az 1913-as bukaresti szerződésnek.

A jugoszláviai polgárháború kirobbanásával, az állam széthullásának megindulásával egyidőben Macedóniában megszűnt a szerb politikai befolyás. 1992-ben megszülethetett az önálló államiság. A fejlődés végső szakaszába lépett, mely esetben a macedónoknak egyedül kellett külpolitikai érdekeiket érvényre juttatniuk. Az új szakaszába kerülő nemzeti, politikai és kulturális fejlődés megszabadult minden korábbi gátjától, s ez kisugárzott a határon túli területekre is. *Megkezdődött a nemzetté válás utolsó szakasza, megindult a politikai nemzet kialakulása.* Ez kisugárzott Égei-Makedóniára és Pirin-Makedóniára is, ahol az ott lakók önmagukat a macedón nemzethez tartóznak minősítették. Ezek aránya vitatott, mivel mind a görög, mind a bolgár kormányzat igyekezett számarányukat minimálisra szorítani, vagy teljesen elvetni létezésük tényét. A macedón öntudat a tengereken túli területeken sem bontakozhatott ki akadálytalanul. A nemzetközi politika komolyan befolyásolta, helyenként akadályozta ezt.

A XXI. század elején, a különféle etnikai konfliktusok különösen fontos helyet kapnak a médiában. A második világháborút követően, a bipoláris világrend éveiben a nemzeti kérdések háttérbe szorultak, illetve ezeket erőszakkal elfojtották. Részben ennek köszönhetőek stabilitásukat az etnikailag olyan összetett államok, mint például a Szovjetunió és Jugoszlávia. A Szovjetunió széthullását követően látványossá váltak a nemzeti, illetve nemzetiségi ellentétek, amelyek elmélyülése során fegyveres konfliktusokra került sor. A Jugoszlávia széthullása során kirobbant harcok okait értékelve megállapíthatjuk, hogy ezek háttérben minden esetben a nagyság mítosza húzódik meg, mely mélyen gyökerezik a félsziget történelmében. A szövetségi államból kiszakadt Szlovénia, Horvátország, majd Macedónia. Véres harcra azonban csak a szerb dominanciájú Kis-Jugoszlávia és Horvátország között került sor, illetve Bosznia-Hercegovinában alakult ki a Balkán történetének legvéresebb háborúja. A néhány napig tartó Szlovénia elleni jugoszláv támadás azonban nem torkollott háborúba. Macedónia tárgyalásokkal rendezni tudta vitáit Jugoszláviával. Az ezt követő években a formálódó macedón nacionalizmus azonban komoly ellenfélre talált. Az albánok és macedónok küzdelme jellemzi az önálló politikai nemzet kialakulását.

A felszínre került nacionalista indulatok hatására, a nemzeti és nemzetiségi konfliktusok azonban ezt az utódállamot sem kerültkék el: ezek itt elsősor-

ban belső ellentétek formájában jelentkeztek. A volt Jugoszlávia területén kirobbant háborúk hatására Macedóniában is feltámadtak az évtizedek óta lappangó ellentétek albánok és macedónok között. Ez kezdetben csak a vegyes etnikumú falvak lakóit érintette, majd a konfliktus fokozatosan átterjedt a városokra is.¹⁰ A korszak társadalmi zavarait jól tükrözi a gyors politikai polarizálódás. Macedóniában a pártosodás 1990-ben erőltetett ütemben indult meg. A több mint 50 párt közül kettőt kell kihangsúlyozni. A történelmi hagyományokból merítve, 1990. június 17-én megalakult VMRO-DPMNE (Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokratikus Párt a Macedón Nemzet Egységért), amely a nemzeti és hazafias értékek mellett a liberális és demokratikus elveket hangsúlyozta alapító iratában. Elnökének Lubcso Georgievszkit választották, aki 1998-ig nyíltan felvállalta pártja nacionalista elkötelezettségét. Ugyanebben az időben megindult a JKSZ macedóniai szervezetének átalakulása. Felvette a Macedón Kommunisták Szövetsége – Párt a Demokratikus Átalakulásért nevet, és ekképpen 1990. július 5-én jegyeztette be magát, és indult az 1990-es választásokon. Az ezt követő, 1991. április 20-án megtartott, XI. kongresszusán Macedón Szociáldemokrata Szövetségre változtatta nevét. Zászlajára a modern baloldaliságot tűzte. A párt programnyilatkozata szerint, harcolni kívánt a modern szociáldemokrata értékekért, melyet a gazdasági és szociális eredményekre, az európai humanizmus hagyományai alapján kívánt megvalósítani. Ígéretük szerint fel kívántak lépni a szociális és emberi jogokért, miközben elutasították a totalitárius kormányzás elvét. Ekképpen kívánták Macedóniát átalakítani demokratikus és fejlett országgá, miközben megteremtik a szabad, demokratikus szocialista társadalmat. Az e két párt mellett alakuló más macedón pártok sem tettek említést alapító iratukban, illetve politikai célkitűzéseikben az országot lakó nemzeti kisebbségekről, illetve ezek jogairól.

A feszült etnikai válság közepette egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a macedóniai albánok, saját érdekeiket védve, bele kívántak szólni a politikai vitákba. Ennek első jeleként 1990. február 1-jén nagyszabású demonstrációra került sor a többségében albánok lakta Tetovóban. A tüntető albánok mindenek előtt jogukat hangsúlyozták, melyen elsődlegesen a többségében általuk lakott Nyugat-Macedónia autonómiáját értették. A formálódó macedón politikai elit viszont nem foglalkozott érdemben követeléseikkel, mert hosszú

10 Ezt a vészterhes időszakot dolgozta fel *Eső előtt* című világhíres filmjében Mancso Mancsevszki.

várakozás után eufórikus állapotban, önálló nemzetállamuk megszervezésével voltak elfoglalva. Így az albánok megalakították saját politikai szervezetüket, a Demokratikus Prosperitás Pártját (PDP), mely önálló tevékenységét 1990. augusztus 25-én, Nevzet Halili pártelnökké választásával kezdte meg. A PDP(-Nemzeti Demokrata Párt) az 1990. november 11. és december 12-én megrendezett parlamenti választáson a 120 fős parlamentben 36 helyet szerzett meg.

A PDP kompromisszumkereső politikájával azonban semmi lényeges politikai engedményt nem tudott kiharcolni, ezért az albán tömegek fellépései egyre radikálisabbak lettek. 1992. március 31-én 40 ezer albán tüntetett Szkopjében az autonómiáért, majd november 6-án az albánok harcias fellépése, a szkopjei piacon („bit pazar”-ban) a rendőrséggel való összecsapáshoz vezetett, melynek számos halálos áldozata volt. A macedón hatóságok ezt követően is radikálisan kívántak fellépni a tüntető albánokkal szemben, ezért az 1993-as esztendő folyamán megindult az albán paramilitáris egységek megszervezése. A fokozódó radikalitás kihatással volt az albán politikai életre is. A PDP kongresszusán, 1994. február 12-én, két élesen elkülönülő frakció alakult ki. A békés megegyezést keresőkkel szemben fellépő radikálisabb irányzat vezetői Arben Xhaferi és Menduh Taçi voltak. Ők 1997-ben végleg különváltak a PDP-től, és megalakították az Albánok Demokratikus Pártját (DPA).¹¹

Görög-macedón viszony

Az önálló macedón államiság kiteljesedése elé a legkomolyabb gátat Görögország állította. A viszonyt eleve meghatározta, hogy a hivatalos álláspont szerint Makedónia görög terület volt az antik időkől napjainkig, az elnevezése is görög eredetű, tehát ez a terület a görög nemzet jogos jussa. Ehhez a tényhez képest kellemetlenül hatott a tény, hogy a balkáni háborúk során Görögországhoz került Égei-Makedónia lakosságának legjelentősebb hányadát olyan délszlávok alkották, akik magukat következetesen makedónnak tekintették. A görögök számára viszont a macedón görögöt jelentett, tehát aki nem görögül beszél, annak itt helye nem volt. Emiatt az első világháborút követő időszakban kb. 100 000 macedónt üldöztek el a hatóságok.¹² Bár, az

11 A macedóniai pártosodásra vonatkozóan ld. Спасе Мирчески: Алманах на Република Македонија, Скопје 1998; az albánokra vonatkozóan pedig White Book on the terrorist attack of the so-called NLA (www.dnevnik.com.mk/whitebook).

1920. augusztus 10-én megkötött Sevres-i békében kinyilvánították jogaikat, ezt a görög hatóságok nem tartották be. A délszláv makedónokra neheztülő nyomás – különösen azokra, akiket megérintett a formálódó macedón nemzetudat – elviselhetetlen mértéket 1936-ban, Metakszasz diktatúrájának kezdetén ért el. Már nem csak nyilvános helyeken tiltották a szláv makedón nyelv használatát, hanem otthon, a privát szférában is. Kampányt hirdettek annak érdekében, hogy minden 60 évnél fiatalabb, kötelezően megtanuljon görögül. Az első Jugoszlávián belül formálódó macedón nemzetet a görög közvélemény nem csoda, hogy ilyen körülmények között nem csak Görögország, hanem az egész Balkán-félsziget számára veszélyesnek ítélte.¹³ Különösen igaz volt ez a második világháborút követő években. A kirobbanó polgárháború talán legnagyobb vesztesei az Égei-Makedóniában élő délszlávok voltak. A véres események után egy évvel, 1949-ben is kb. 50 000, magát macedónnak valló polgár menekült el Égei-Makedóniából.¹⁴

A kérdés rendezése kevésbé múltott a macedónokon, ezt a jugoszláv és görög államnak egymás között kellett rendeznie. A görögök elsődlegesen a névhasználat ellen emeltek kifogást: szerintük nincsen joga sem Jugoszláviának, sem a Vardar-Makedóniában élőknek a „makedón” elnevezést használni. (Ti. sem a görög, sem a délszláv nyelveken nem lehetséges a különbségtétel makedón és macedón között.) Mindennemű olyan névváltoztatás, amely a jugoszláviai macedónok, illetve tagköztársaságuk szláv jellegére utalt volna, még súlyosabb helyzetbe hozta volna az Égei-Makedóniában élő macedónokat. A görög állam számára nehéz kérdést jelentett a Jugoszlávián belül kialakuló irodalmi macedón nyelv is. Korábbi vélemény szerint az Égei-Makedón területen beszélt délszláv nyelv a bolgár egyik dialektusa volt. A kialakított macedón nyelv azonban ettől már lényegesen különbözött, és ebből is következően alkalmassá vált az itt élők nemzettudatának alakítására és erősítésére. A kényes kérdés rendezésére sor kerülhetett volna a jugoszláv-görög találkozón, azonban legtöbb esetben mindkét fél igyekezett ezt a témát kerülni. Lehetetlen volt a görög álláspont megváltozása, miszerint Görögországban nem létezett és nem is létezik szláv makedón nép és macedón nemzet. Akik

12 Ld. Иван Катарчиев: *Соседите и Македонија*, Скопје 1998, 39. o.

13 Ld. Стојан Киселиновски: *Егејскиот дел на Македонија (1913–1989)*, Скопје 1990, 128–134. o.

14 A második világháborút követő évek égei-makedón menekülteire vonatkozó adatokat ld. Ристо Кирјазовски: *Македонската политическа емиграција од егејскиот дел на Македонија во источноевропските земји по втората светска војна*, Скопје 1989, 21–44. o.

a polgárháborút követően maradtak, azokat a hatóságok vagy internálták, vagy egyszerűen az ország belsejébe telepítették.¹⁵ Az 1982–85 közötti időszakban, a görög törvények által teremtett körülmények a hatóságoknak újabb nehézséget jelentettek. A polgárháború idején, és az azt követő években a Görögországot elhagyó menekülteket repatriálni kívánták, de ezt a magukat macedónnak vallóktól megtagadták. Nem kaphatták vissza elkobzott tulajdonukat, és nem látogathatták meg szülőfalujukat sem.¹⁶ Ebben nem tettek különbséget az Egyesült Államokban, Kanadában, vagy Ausztráliában élő, és ezen államok útlevelével utazó, egykori görög állampolgárokkal sem.¹⁷ Morbidnak hatnak az óceánon túli államok területén hasonló okok miatt végbement csatározások.

Különösen aktív, többezres macedón szervezetek tevékenykednek Ausztráliában. Részben a nemzettudatuk formálására, és a macedón kulturális értékek terjesztése céljából 1954-ben, Melburnben egyházközséget alapítottak. Erre válaszként, görög támogatással egy „ellenpropagandát” kifejtő szervezet alakult, a Pánmakedón Szövetség. Ez tevékenységét kiterjesztette Ausztrália más területeire is, sőt az Egyesült Államokban és Kanadában is igyekezett befolyást szerezni. Szintén görög kezdeményezésre, válaszul a különféle macedón szervezetek tevékenységére, 1986-ban, szintén Melburnben megalakult a Makedón Tudományos Intézet. Az intézmény által kifejtett tevékenység annyira felkorbácsolta az indulatokat, hogy az általuk 1988-ban szervezett kiállítás megnyitására ide látogató Hrisztosz Szerzitakis beszéde után az államfőt a rendőrség mentette meg a magát macedónnak vallók dühöngő tömegének haragjától. Mint ez a szerencsétlen incidens is mutatja, a görög propaganda nem tudta eredményesen gátolni a macedón tudat óceánon túli területeken való terjedését sem.

Az „antimacedón” propaganda veszélyességét jelzi, hogy ezt a politikai elit is magáénak érezte. Ez nem kizárólag a második világháborút követő évekre, illetve évtizedekre volt jellemző, és sajnálatos módon hatott az Égei-Makedóniában élő macedón kisebbségre. Andreasz Papanreou görög miniszterelnök, egy 1983-as görög-jugoszláv találkozón így nyilatkozott:

15 Ld. Русто Кирјазовски: Македонското национално прашање и граѓанската војна во Грција, Скопје 1998, 333–340. o.

16 Ld. uo. 341–343. o.

17 A hasonló sajnálatos események közül kiemelkedik, hogy a hatóságok nem engedélyezték az Égei-Makedóniai Menekült Gyermekek Első Világtalálkozója résztvevőinek 1988-ban, hogy belépjenek Görögországba.

„Görögország elismeri Jugoszlávia föderális felépítését, és elfogadja, hogy területén kialakult egy macedón nemzet, de azt határozottan tagadja, hogy területén macedón kisebbség létezne.”¹⁸ Ugyanebben az időben hasonlóan vélekedett Konsztantin Micitakis, az Új Demokrácia párt vezére is egy spanyol lapnak (ABC) adott interjújában.¹⁹ A feszültség, a jugoszláv állam szét-hullását követő években (1991–95) érte el csúcspontját.

Görögország, 1991-ben egy négyes találkozó összehívását szorgalmazta, ahol megvitatnák Jugoszlávia széthullásának következményeit. Ide Görögország mellé meghívást kapott volna Bulgária, Románia és Szerbia. Macedónia nem... A politikai célzás egyértelmű volt. A találkozó azonban Olaszország, Németország és az Egyesült Államok tiltakozása miatt elmaradt. A bolgárok által 1994-ben kiszivárogtatott információk szerint Görögország 1991-ben még ennél is messzebbre ment. Micotakis titkos találkozót kezdeményezett Milosević személyes részvételével, Görögország, Bulgária és Jugoszlávia részvételével. A téma Macedónia felosztása lett volna. A találkozó bolgár tiltakozás miatt elmaradt.²⁰

1992-ben Görögország széles európai kampányba kezdett, melynek célja, hogy az Európai Unió utasítson el Macedóniával mindennemű kapcsolatot, míg az nem teljesíti a görög követeléseket: nevének, zászlajának és részben alkotmányának megváltoztatását. Ugyanekkor igyekezett akadályozni a Macedóniának nyújtott humanitárius segítséget is. Ez a meghirdetett macedónellenes görög blokádban csúcsosodott ki. Ez a görögországi kormányváltással, Andreasz Papandreu miniszterelnöksége alatt tovább fokozódott. Néhány hónapos szünet után, 1994 szeptemberében ismét, de még szigorúbb formában, 1995 szeptemberéig visszaállította azt. Macedóniát a katasztrófától Bulgária magatartása mentette meg. A feszült macedón-bolgár viszony ellenére nem csatlakozott a blokádhoz, hanem ezzel ellentétes módon, segíteni próbált.

A görög külpolitikai lépésektől függetlenül 1993. április 8-án az ENSZ tagjai közé fogadta Macedóniát, Volt Jugoszláv Köztársaság Macedónia néven. Ez új utakat nyitott meg Macedónia számára, bár több ország is az ENSZ-hez hasonló, nem pedig az alkotmányban rögzített Macedón Köztársaság néven ismerte el Macedóniát. Lassan normalizálódott a viszony Görögországgal is, miután 1995. szeptember 13-án, New Yorkban aláírták „Együtt-

18 Ld. Милчо Балеvски: Соседски митски пајажини, Скопје 1994, 91–92 o.

19 Ld. uo. 13. o.

20 A találkozóról, a szerbiai Време napilapból (VIII.évf., 351. sz.), válogatás található a Нова Македонија napilap 1997. február 23-i számában.

működés ideje a két ország viszonyának normalizálására” elnevezésű kétoldalú szerződést. A két ország közötti enyhülés komoly állomása volt 1997. március 19-e, amikor a görög külügyminiszter látogatást tett a Macedón Köztársaságban, melynek célja az albániai válságról folytatott egyeztetés volt.

Bolgár-macedón viszony

Mint már arra fentebb utaltam, Makedónia történetében 1878-ban lényeges fordulat következett be. A keleti kérdés egyik legfontosabb elemeként, az 1877–1878-as orosz-török háború záróakkordjaként március 3-án megkötötték a San Stefano-i békét. Az aktuális orosz balkáni törekvéseknek megfelelően felszabadították a Balkán-félszigetnek még török kézen lévő területének nagy részét, majd itt létrehozták az ún. Nagy-Bulgáriát. Ennek léte egyaránt elfogadhatatlan volt a nagyhatalmak és a balkáni új „nemzetállamok” számára. A béke revidálására a Berliini Kongresszuson került sor. Csúpan egy kicsiny, Oroszországtól függő Bolgár Fejedelemséget hoztak létre. A felszabadított területek kisebb részén megszervezték Kelet-Ruméliát, mely a Török Birodalomhoz tartozott, mint autonóm terület. A nagyobb részt (ti. Makedóniát) visszaadták a törököknek. Mint fentebb utaltam rá, ez a földrajzi egység darabjaiban, vagy egészben Párizs almájaként hevert az egykori nagyságukat visszaállítani óhajtó balkáni államok között.

Bolgár vélemény szerint Makedónia teljes területe őket illeti. Véleményük szerint ennek nem csak történelmi, hanem nemzeti okai is vannak. A bolgár álláspont szerint a makedóniai délszlávok bolgárok, az általuk lakott terület mindig a bolgár hatalmi és kultúrkörbe tartozott. Erre a legfontosabb bizonyítékuk a nyelvük maga, melyet a bolgár egyik nyelvjárásának tekintettek.²¹ Az, hogy a makedónok bolgárok, az 1878 után kialakuló bolgár szakirodalomban és publicisztikában, mint támadhatatlan tény szerepelt, majd ez fokozatosan a formálódó bolgár öntudat legmeghatározóbb elemévé vált.²² A Makedóniáért vívott harc fontos részévé vált, hogy az itt lakókat meggyőzzék arról, hogy „köztük ki kell fejlődnie a nemzeti érzésnek, mert többé vagy kevésbé, de ereikben bolgár vér folyik.”²³ A bolgár politika fontosnak tartotta, hogy a makedónok között kialakuljon a tudat: „Szófia gondoskodik a sorsukról, a jelenben és a jövőben egyaránt”²⁴. Ennek elősegítésére az önálló

21 Ld. a 2. jegyzetet, különös tekintettel a 43–53. oldalakat.

22 Ld. Csíkhelyi Lenke: Nemzet és regionális tudat a bolgár és a macedón államfejlődésben, in: Pro Minoritate 2002/nyár.

bolgár államiság kezdetén, már az első költségvetésben 30 ezer, három évvel később már 100 ezer levát különítettek el a célra. Nagy szüksége is volt erre a makedóniai lakosságnak, mivel ezekben az esztendőik különösen gyenge termést hoztak, ezért a kenyér ára nagyon magas volt. Számos szervezetet hoztak létre, melyek fenntartására mindig jutott pénz a költségvetésből. Például 1885/86-ban a Bolgár Exarchátus erre a célra 574 864 levát „gyűjtött össze”.²⁵ Az általuk kifejtett propaganda erősen hasonlított a görögre. A bolgár álláspont azonban lényegesen kompromisszumképesebb volt a görögnél. Ezt mutatja Makedónia felosztásáról a szerbekkel folytatott számos egyezkedő tárgyalás: 1896, 1897, 1904, 1910.

Makedónia sorsának bolgár igényeknek megfelelő rendezésére 1902-ben komoly kísérletet tettek. Kormányzati lépésként a Legfelsőbb Bizottság a Török Birodalomhoz tartozó tartományban kirobbantotta az ún. Gorna Dzsumajai felkelést. Miután ezt a lakosságnak csak kisebb része támogatta, a török hatóságok könnyűszerrel vérbefojtották. A VMRO részben erre válaszként, 1903-ban az évek óta tartó előkészületeket követően, de nem a megfelelő időben, szintén a felkelés mellett döntött. Az ún. Illés napi felkelés a korábbihoz hasonlatos véget ért. Azonban ennek jelentősége nagy, mivel fordulatot hozott Makedónia belső fejlődésében és a bolgár politikában egyaránt. A makedón délszlávok számára bebizonyosodott, hogy önállóan, nemzetközi segítség nélkül, nem tudják kivívni szabadságukat. Világossá vált számukra, hogy a segítség nagyban függ a regionális és európai hatalmi politikától. Ennek jele volt, hogy a bolgár kormánykörök hiába óvták a makedóniai lakosságot a felkeléstől, de feltehetően Ferdinánd bolgár fejedelem környezetéből viszont orosz támogatással hitegették őket.²⁶ A bolgár politika hivatalosan megszakított a VMRO-val minden kapcsolatot. A török uralom elleni harc hagyományaira támaszkodó, Makedóniában felálló önszerveződő paramilitáris fegyveres csapatokat (az ún. csetákat), a szerbekhez hasonlóan, a bolgárok is terroristának tartották. A hivatalos bolgár politika és a közvélemény a makedón kérdés rendezésére egyetlen megoldást tudott elfogadni:

23 Ld. Konsztantin Sztoilov bolgár külügyminiszternek Battenberg Sándor fejedelemhez intézett titkos jelentését: Лубен Лапе: Одрбани четива за историјата на македонскиот народ, дел II (Скопје, 1953), 128. o.

24 Уо.

25 Makedónia helyzetét, valamint a korabeli bolgár törekvéseket ld. Историја на македонскиот народ II, Скопје 1969, 109–137. o.

26 Ferdinánd ilyen szerepéről nincsen egyértelmű forrás, a történeti irodalom egy része közvetett adatokból következtet erre. Pl. ld. Историја на Бугарија I, Сохия 1955, 194–217. o.

Makedónia területének minél nagyobb részét annektálni kell, az itt élő délszlávokat pedig be kell illeszteni a bolgár nemzetbe.²⁷ Néhány rövidebb időszaktól eltekintve (1920–23, 1944–48), amikor a politikai helyzet más álláspontot követelt meg, ez az általános vélemény volt jellemző Bulgáriában, egészen a közelmúltig.

A makedón kérdés radikalizálódása a második világháború után következett be. A második Jugoszláviában önálló tagköztársaságként beillesztett, egykori Vardar-Makedónia, és az itt lezajló felfokozott ütemű nemzetné válás, patanásig feszült viszonyt eredményezett Bulgária és Jugoszlávia között. Ezt jól látta Titó és Dimitrov egyaránt. A kettejük tárgyalásai nyomán kirajzolódó balkáni föderációs tervek enyhítették a két szomszédos országnak a macedón kérdés miatt súlyosan terhelt viszonyát.²⁸

A bolgár békeszerződés 1947. szeptember 15-i életbelépése, a szovjet csapatok december 15-ig történő visszavonása lezárta a háború befejezése után évekig tartó ideiglenes, fegyverszüneti állapotot. A szövetséges Ellenőrző Bizottság felszámolásával Bulgária visszanyerte „függetlenségét”. Hiába szerepelt a legyőzött országok között, a határok megvonásánál mégis kedvező helyzetbe került. Az új bolgár vezetés, kihasználva a Jugoszláviával kialakult ekkor még felhőtlen jó viszonyt, kísérletet tett a macedón kérdés rendezésére, föderációs alapon. A bolgár vezetés „hazai” (Trajcsó Kosztov, Dobri Terpesev, Anton Jugov) és „moszkvai” szárnya (Georgi Dimitrov, Vaszil Kolarov, Valko Cservenkov) a föderációs elképzelések tekintetében tökéletesen egyetértett. Tito és Dimitrov az 1947. július 30. és augusztus 3. között megrendezett Bled-i tárgyalások keretei között együttműködési megállapodást kötöttek, amely célzást tartalmazott a vámunióra és egy föderáció felé vezető lépésekre.²⁹ Amikor novemberben, előzetes szovjet beleegyezéssel, megkötötték a bolgár-jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést, ennek továbbfejlesztéséről nem esett szó. Sztálin gyanította, hogy Tito és Dimitrov, esetleg régióbéli más vezetőket is bevonva, a háta mögött egyezkednek. A bomba Dimitrov 1948. január 23-i sajtótájékoztatója után robbant. A bolgár vezető ekkor jelentette be, hogy

27 A megújuló Legfelsőbb Bizottság ideológiaiájáról és gyakorlati lépéseiről ld. Манол Пандевски: Македонското ослободително дело во XIX-XX век, том трети, Скопје 1988, 188–227. o.

28 Ld. Добрин Мичев: Македонският въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944 - 1949, Сохия 1994, 191–223. o.

29 Ld. Новица Велџановски: Македонија во југословенско-бугарските односи (1944–1953), Скопје 1998, 157–178. o.

előbb-utóbb időszerűvé válhat a népi demokratikus országok föderációja vagy konföderációja Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Görögország részvételével.³⁰ Különösen az albán-jugoszláv kapcsolatok voltak szorosak – Albánia gyakorlatilag teljes jugoszláv befolyás alatt állt.³¹ De a bolgár-jugoszláv tárgyalások a politikai kérdések mellett a macedón kérdés megoldását is kínálta. Pirin- és Vardar-Makedónia egyesítése jelentős lépés lett volna. Ez a terv azonban komoly területi igényeket is magában foglalt. A jugoszláv vezetés az államhatárt az etnikai határokig kívánta eltolni, és ez nyilvánvaló területi igényt jelentett Görögországgal szemben. A három részre tagolt Makedónia egységét a föderáción belül létező Macedón Népköztársasággal való egyesítés révén kívánta megoldani. Ez az igény azonban hosszú időre elmélyítette a jugoszláv-görög, illetve a bolgár-görög ellentétet. Ugyanakkor, az ezekkel az eseményekkel egyidőben lezajlott görögországi polgárháború következményei hosszú időre elodázták a Makedónia területi egységének létrehozásáért küzdő nemzeti erők törekvéseit.³²

A választ, a „kötelező szabályoktól” eltérően megkerült szovjet vezetéstől Dimitrov rövid időn belül megkapta egy éles hangú Pravda kommentárban: „Ezeknek az országoknak nem problematikus és erőltetett konföderációra van szükségük, hanem a belső népi demokratikus erők mozgósításával és szervezésével, függetlenségük és szuverenitásuk erősítésére és védelmére, minthogy azt helyesen kifejtette a kilenc kommunista pártjól ismert nyilatkozata.”³³ Majd Sztálintól személyesen, február 10-én. A szovjet vezető a tárgyalások során kijelentette, hogy nem egyszerűen hibáról van szó, hanem az ő véleményétől eltérő felfogásról.³⁴ Sztálin felháborodásának oka kettős volt. A bolgár-jugoszláv föderáció gondolatát helyeselte, de Moszkva megkerülése ebben az ügyben megbocsájthatatlan bűn volt. Tito nem utazott el Moszkvába, így Sztálin dühkitörését Dimitrovvval együtt Kardelj külügyminiszter hallgatta végig. Legnagyobb meglepetésükre a „tárgyalások” végén Sztálin maga követelte, hogy azonnal hozzák létre a föderációt - nyilvánvalóan

30 Az eredeti szöveget ld. Добрин Мичев: Македонският въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944 - 1949, София 1994, 385. о.

31 Ld. Edvard Kardelj: Visszaemlékezések, Noviszád 1981, 120. о.

32 A bolgár-jugoszláv tárgyalások Macedóniára vonatkozó összefüggéseit ld. Новица Велjanовски: Македонија во југословенско-бугарските односи (1944–1953), Скопје 1998, 138–156. о.

33 Ld. a Pravda 1948. január 28-i számát.

34 Ld. Мито Исусов: Сталин и България, София 1991, 70–74. о.

a Szovjetunió befolyása alatt. Amikor Dimitrov gazdasági kérdéseket vetett fel, Sztálin félbeszakította: „Erről majd az egyesült jugoszláv-bolgár kormánnyal tárgyalunk.” Sztálin valószínűleg úgy vélte, hogy a föderációnak kettős eredménye lehet Moszkva szemszögéből nézve: az egyesült kormány bolgár moszkovitái kordában tarthatják az engedetlenségre hajlamos jugoszlávokat; másrésről viszont kiiktathatják a Jugoszláviával kapcsolatban Moszkvát leginkább aggasztó tényezőt, a föderációs alapon felépülő Jugoszlávia nemzeteinek önrendelkezési jogát. Ez a szerb dominanciával vezetett Jugoszláviában hiába volt leginkább csak elméletben létező jog, a Szovjetuniónak mégis halálos fenyegetést jelentett. Az ott élő nemzeteknek még ez a látszólagos joga sem volt meg. Sztálin úgy gondolta, hogy a bolgárok hűségének köszönhetően ez az államforma az egyesült bolgár-jugoszláv államon belül el fog sorvadni. A föderációs törekvések azonban elsősorban az állam felépítésének kérdésén bukkott meg: a bolgárok duális egyesülésben, míg a jugoszláv vezetés Bulgáriát egyszerű tagállamként kívánták beléptetni. A föderáció jellegéről és tartalmáról folytatott szovjet-jugoszláv viszony az 1948. június 28-án a KOMINFORM által kiadott nyilatkozathoz vezetett, amely gyakorlatilag kitagadta, és kizárta tagjai sorából Jugoszláviát.³⁵ Ez a macedónokra nézve is súlyos következménnyel járt. Megindult Pirin-, illetve felújult Égei-Makedónia demacedonizálása. Ilyen körülmények között csak Vardar-Makedóniában (Macedóniában, mint jugoszláv tagköztársaságban) folytatódhatott a macedón nemzetté válás folyamata. A macedón kérdés hosszú időszakra, a háború után megszilárdult balkáni országok (Jugoszlávia, Görögország, Bulgária és Albánia) állampolitikai érdekszférájába került.

Dimitrov, 1949. július 2-i halála azonban új korszak kezdetét jelentette Bulgáriában. A szocialista táborban egyedülálló módon kifejlődött a Párt és az állam támogatását élvező nacionalizmus. Ennek elsődleges célpontja Macedónia volt, legnagyobb ellensége pedig, értelemszerűen Jugoszlávia. A Makedónia elvesztése miatt dühödten szervezkedő bolgár politika vezéralakja maga Todor Zsivkov lett. Eszerint a macedón nemzet létrejött a bolgár-ellenes politika terméke. Tagadják, hogy Makedónia területén, a középkorban, illetve ezután valaha is a bolgártól különálló délszláv népcsoport élt volna. Természetesen így önálló államalakulatuk sem létezhetett. A második világháború után mesterségesen kialakított irodalmi nyelvet a jugoszláv poli-

35 A moszkvai tárgyalásokról ld. Milovan Đilas: Találkozások Sztálinnal, Budapest 1989, 117–170. o. és Мито Исусов: Сталин и България, София 1991, 52–74., 130–170. o.

tika egyik megnyilvánulásának tartják. Végezetül a Makedónia területén, a XIX-XX. században fellépő hazafiak mind az egységes bolgár nemzet kialakulását óhajtották.³⁶

A rendszerváltozást követően, a 90-es években, lényegesen nem módosult a zsvikovi álláspont. A BKP utódpártjában, a Bolgár Szocialista Pártban a Zsvikovétól lényegesen eltérő véleményt csak Zsan Videnov leköszönése után színrelépő fiatalabb generáció fogalmazott meg. Ezek legjelentősebb alakja Georgi Parvanov volt. Jól látta, hogy a macedón kérdés rendezésének két komponense van. Az elsődleges a nyelvi kérdés. Ennek tisztázása után lehet a nemzeti kérdés rendezését elkezdeni. Ezzel kapcsolatosan már 1996-ban több interjút adott a macedón sajtónak, melyekben nyíltan fogalmazott: „Pártunkban és az ezen belüli csoportokban aktívan dolgozunk azon, hogy a nyelvi kérdésben mindkét nemzet számára elfogadható álláspontot alakítsunk ki. Úgy vélem, hogy Szófiának, a két ország közötti nemzetközi szerződések megfogalmazásakor, az alkotmányoknak megfelelő nyelveket kell használnia.”³⁷ Más helyen kijelentette: „Úgy vélem, Pártunknak a macedón kérdéshez való viszonyát komolyan befolyásolják nemzeti történelmünk nehéz fordulóit. Meg kell állapítanom, hogy amennyire Szófia képtelen elfogadni a Macedón köztársaságban kialakult nemzeti viszonyokat, Szkopje ugyanúgy képtelen elfogulatlanul szemlélni a közös történelmi múltat. A kérdéskör rendezésére átfogó megoldást csak kölcsönös kompromisszumok után találhatunk!”³⁸ Ezzel egyidőben a kormánykoalíciót meghatározó jobboldali párt, a Demokratikus Erők Szövetsége véleménye szerint a nyelvi kérdés nem politikai, hanem filológiai természetű. Ilyen körülmények között a párbeszéd meglehetősen nehézkes volt. Ezt tovább nehezítette, hogy a köztársasági elnököt is e párt adta. A nyelvi kérdés rendezése érdekében tett első bolgár kompromisszumos lépés csak 1998-ban, a kezdődő koszovói konfliktus hatására következett be. A macedón kérdés rendezését komolyan befolyásolja az a tény, hogy a 2001 novemberében lezajlott választás eredményeként, Parvanov ma Bulgária köztársasági elnöke.

A feszült nemzeti viszonyt, minden kétséget kizáróan a Bulgária területéhez tartozó kicsiny makedóniai területen (Pirin-Makedónia) élő, önmagukat macedónnak vallók sínylették meg. A népszámlálási adatokban, általában a bolgár-jugoszláv viszony aktuális állásától függő létszámban jelentek meg.³⁹

36 Ld. a 2. jegyzetet.

37 Az interjút ld. a *Плук* hetilap 1996. április 26-i számában.

38 Az interjút ld. a *Нова Македонија* napilap 1997. február 13-i számában.

A hivatalos bolgár vélemény szerint ők nem képezik semmiféle macedón nemzet részét. A körülöttük, illetve a macedón nemzet létével kapcsolatos politikai vitába, mint erre tanulmányom elején már utaltam, számos külföldi tudós is bekapcsolódott. Az elfogulatlannak számító, mértékadó tudományos körök véleménye azonban megosztott volt, és ma is az. Fele részben elfogadják az önálló macedón nemzet és nyelv létét, illetve a kialakuló macedón nemzeti történetírás által megfogalmazott alapvetéseket. Másik részük ezt elveti. Egy dologról azonban a magas színvonalat képviselő balkáni és más nemzetek tudósai elfelejtkeztek. Senki nem vette figyelembe a macedónok saját véleményét, illetve a kiélezett vitában kialakított álláspontjukat. A politikusok pedig nem számoltak azzal, hogy az „állítólagos” macedón nemzetet élő emberek, nem pedig élettelen bábok alkotják. Ezzel kapcsolatosan ki kell emelni a Bulgáriában önszerveződéssel felálló OMO Ilinden nevű macedón szervezetet. Tevékenysége elsődlegesen a macedón kisebbség megőrzésére irányul. Ennek eszközét többek között, az itt elesett nagy makedóniai hős, Jane Szandanszki emlékének ápolásában látják. Ezt a bolgár hatóságok minden eszközzel akadályozzák, hiszen a hivatalos vélemény szerint Szandanszki bolgár volt. Azonban kétséges, hogy ennek igazolására, szabad-e erőszakot alkalmazni az emlékműnél felvonuló, önmagukat macedónnak valló tömegek ellen. Az 1970-es években a bulgáriai macedón aktivisták fellépéseit hivatalosan „huligán tettek” minősítették. Ma ezt szociális tiltakozásnak tartják. Statisztikákra hivatkozva, az OMO Ilinden tagjait iskolázatlannak, és szociálisan rossz körülmények között élőknek tartják (kb. 70%-uk munkanélküli). Aktivitásukat elsődlegesen ezzel magyarázzák. A kérdést átmenetileg megoldotta, hogy a Macedón Köztársaság annak fejében, hogy Bulgária de facto elismerte a macedón nyelv létét, lemondott a bulgáriai szeparatista macedón szervezetek támogatásáról. Ezt követően az OMO Ilindent hivatalosan bejegyezték Bulgáriában. De, miután ezek 1999 novemberében a budapesti „Nytott Társadalom” Alapítványhoz nyílt levélben fordultak, melyben Pirin- Makedónia különállását fejtegették, a bolgár alkotmánybíróság betiltotta működésüket. 2002. február 17-én, Goce Delcevben (a történelmi Makedónia Bulgáriához tartozó részének városa) a bulgáriai macedónok 550 delegált képviselője, OMO-PIRIN néven újjáalakította a pártot. Ennek elsődleges célkitűzése a macedón hagyományok

39 A föderációs terv bukása után, a hivatalos népszámlálási adatokban csak 1959-ben jelennek meg macedónok, majd ezt követően csak 1995-ben, hasonló számarányban (2.5%).

megőrzése mellett a térség gazdasági fejlesztése. Botjo Vangelov elnök hangsúlyozta, hogy a párt Alkotmánya és Programja megfelel a hatályos bolgár jogszabályoknak.⁴⁰

Szerb – macedón viszony

A szerb nemzet kialakulásában is döntő jelentőséggel bírt a történelmi nagyság feltárása és hangsúlyozása. Ebből kiindulva a szerbeket is megérintette a nagyság mítosza, előtérbe kerültek a regionális hatalmi törekvések. Általában Ilija Garasanin szerb miniszterelnököt tartják a szerb birodalmi eszme megalkotójának, aki 1844-ben fogalmazta meg országa külpolitikájának vezérlő elveit. Elképzelései Nacertanije néven váltak ismertté. Garasanin hitt a szerb nemzet messianisztikus küldetésében, és példaképnek természetesen a dusani birodalmat tekintette. Ez a szerbek vezette keresztény állam magába foglalt volna minden szerbek által is lakott vidéket Horvát-Szlavóniától, a Bácskán és Bánáton át Boszniáig és Makedóniáig. Garasanin természetesen tekintette, hogy tervét és az elképzelt szerb befolyást elfogadja a többi balkáni állam, beleértve a bolgárokat is. Pedig éppen Bulgáriával keletkeztek az első összetűzések, amikor Szerbia 1878-ban megkapta Piret, Leskovac és Vranje környékét, melyre a bolgárok is igényt tartottak. Itt találkozhatunk először nyelvészeti érvekkel. A szerbek szerint az Iszkarig szerbül, míg a bolgárok szerint az adott területen, Makedóniát is beleértve bolgáruul beszéltek.

1878-tól folyamatosan, a bolgárokkal párhuzamosan, a szerbek is komoly kulturális propagandát fejtettek ki Makedóniában. Ennek jelentősége azonban akkor következett be, amikor a makedóniai lakosság törekvései távolodni kezdtek a bolgár elképzelésektől. Miután Szófiában, 1895-ben megalakult a Makedóniában a bolgár politikát érvényre juttatni kívánó Legfelsőbb Bizottság, a szerbek az önszerveződő VMRO-t támogatták. Azonban miután rádöbrentek, hogy ezt a szervezetet, a bolgárokhoz hasonlóan nekik sem sikerült befolyásuk alá vonni, megszakították velük a kapcsolatot.⁴¹ Ez a szerb-bolgár kettős politikai hatás, illetve az ezek által kifejett propaganda tagadása komolyan hozzájárult a macedón nemzet születéséhez.

40 A bulgáriai macedón politikai szervezetekre vonatkozóan ld. Csikhelyi Lenke: Nemzeti és regionális tudat a bolgár és a macedón fejlődésben c. tanulmányának adatait, in: Pro minoritate, 2000/nyár, illetve az Utrinszki Vesztnik 2002. február 18-i számát.

41 A kérdéskör részletes elemzését ld. Глигор Тодоровски: Србија и рехормите во Македонија, Скопје 1987, 124–138., 162–172. o.

Az 1903-ban a VMRO által kiobbantott felkelést, miután sem Szerbia, sem Bulgária nem támogatta, a törökök könnyűszerrel vérbe fojtották. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy feladták volna a Makedóniára formált igényüket. 1904-ben a makedóniai befolyásról szerb-bolgár tárgyalások kezdődtek. Itt a Makedóniában bevezetendő reformok szükségességéről, és az esetleges fegyveres beavatkozás szükségességéről esett szó. Ezen tárgyalások során, 1904. február 11-én fejtette ki Nikola Pasić szerb miniszterelnök bolgár tárgyaló partnerének véleményét a makedóniai lakosságról⁴². Pasić egy erről, 1905-ben készített jelentésében így fogalmazott: „Elmondtam neki, hogy korábban a makedóniai autonómia rendíthetetlen ellenzője voltam. Nem gondoltam, hogy a szerbek és a bolgárok mellett létezne egy harmadik szláv nép is. De nem lenne szükséges az isteni erő ahhoz, hogy megszülessenek a makedón szlávok is. Ők vagy szerbek, vagy bolgárok. Azokon a részeken, melyek Szerbiához esnek közelebb, erősebb a szerb hatás, ezért az ott élők szerbek, amely területek Bulgáriához esnek közelebb, az ott élők bolgárok.” Ezért nincsen szükség egy önálló makedón államra. Az itt élők között kifejtett hatások döntik majd el, hogy e terület mely része lesz Szerbiáé, illetve Bulgáriáé.⁴³ Ilyen hangvételű tárgyalások során nem csoda, hogy a tárgyaló felek a továbbiakban nem a makedón nép létének elismeréséről, és önálló államiságának megteremtéséről, hanem Makedónia felosztásáról egyezkedtek. Makedónia felszabadítása, majd 1913-as feldarabolása után természetesen sem a szerbek, sem pedig a bolgárok – ideértve természetesen a görögöket is – nem törekedtek a macedón nemzeti mozgalom támogatására.

A macedón történetírás szerint, az önálló macedón államiság a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, majd az első jugoszláv állam létrejöttéhez köthető, mivel a macedón nemzet születése ebben az időben indult meg, ezzel a görög és a bolgár nemzetből számtalan ellenérzést váltott ki. Az előbbieket „elszlávosodott” görögöknek, az utóbbiak pedig a bolgár anyanemzethez tartozóknak, csak politikailag kiszakítottak tartották, és részben tartják ma is a macedónokat. Egységes macedón nemzeti mozgalom ekkor, a terület lakosságának nagymértékű politikai és gazdasági megosztottsága miatt nem fejlőd-

42 A bolgár tárgyalófél visszaemlékezései szerint a híressé vált találkozóra a belgrádi bolgár követségen, február 13-án került sor, de Pasićnak a makedónokról tett kijelentéséről nem tesz említést. Ld. Христохер Хесапчиев: Служба на България в чужбина. Военодипломатически спомени (1899–1914), Сохия 1993, 66. o.

43 Pontos levéltári jelzet feltüntetésével, e dokumentumot részleteit ld. Иван Катарчиев: Соседите и Македонија, Скопје 1998, 52–53. o.

hetett ki. Az állandó támadások és a nemzet létének tagadása erősítette a macedón tudatot, amely kialakulásának utolsó szakasza a második jugoszláv államhoz kapcsolódik. Ezt segítette elő, hogy 1920-ban a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területén lévő valamennyi szerb egyház egyesült, Belgrád székhellyel. Így a Vardar-Makedóniában élő délszlávok végérvényesen kikerültek a bolgár és görög egyházi propaganda hatása alól.

A második világháború idején, 1941 áprilisában Bulgária és (kicsiny részben Olaszország) okkupálta Vardar-Makedónia területét, emiatt a lakosság körében 1941. október 11-én széleskörű felkelés indult a megszállók ellen. A sikeres felszabadító harcok eredményei szükségessé tették egy központi politikai képviselői testület megalakítását; az előkészületeket követően az AVNOJ (Jugoszlávia Népfelszabadításának Antifasiszta Tanácsa) 1942. november 26-án alakult meg.⁴⁴ Tagjaiból végrehajtó bizottságot választott, amely kormányzati-igazgatási szervként működött. Ténylegesen ez a szerv irányította a népfelszabadító bizottságokat is. Macedónia Népfelszabadításának Antifasiszta Tanácsa első ülészakájának alakuló ülését 1944. augusztus 2-án tartotta a Szt. Prohor Pcsinszki kolostorban. A küldöttek között jelen voltak Égei-Makedónia és Pirin-Makedónia képviselői is. 1945. április 16-án megalakult az első macedón kormány is.

1943. november 29-én az AVNOJ második ülészakán önmagát Jugoszlávia legfelsőbb képviselői és törvényhozó testületének nyilvánította, majd elnökséget választott. Kormányzati feladatok ellátására létrehozták a Jugoszlávia Felszabadításának Nemzeti Bizottságát. Ugyanitt döntés született arról is, hogy Jugoszláviát szövetségi államként szervezik meg. Ezt Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Montenegró, Szerbia, Szlovénia és Macedónia alkotja. Az AVNOJ harmadik ülészakán önmagát ideiglenes népszkupstinává tette, és kinyilvánította az igényt az alkotmányozó szkupstina összehívására. Ezt két ház alkotta: a szövetségi szkupstina és a népek szkupstinája. Az utóbbiba minden köztársaság területéről, így Macedóniából is 25 képviselőt választottak.⁴⁵ Az ugyanezen ülészakon elfogadott demokratikus alapelvek biztosították a Macedóniában élőknek a demokratikus szabadságjogokat, azonban ezt az eseményt megelőzően a világháború idején a bolgár megszállókhoz lojális helyi lakosokat különösebb jogi procedúra nélkül likvidálták.

44 Az AVNOJ tevékenységének széleskörű elemzését ld. Новица Велјановски: *Македонија во југословенско-бугарските односи (1944–1953)*, Скопје 1998.

45 A második Jugoszlávia alkotmányozási folyamatának vonatkozó részeit ld. Toldi Ferenc: *A jugoszláv állam kialakulása és felbomlása*, Budapest 1995, 81–89. o.

Az alkotmányozó szkupstina 1945. november 29-én ült össze, és még ezen a napon az államformaként a szövetségi népköztársaságot jelölték meg. A demokratizálási törekvésekre komoly befolyással bírt a második világháborút követő balkáni föderációs törekvés, amely nagy részben rendezte volna Makedónia (mint földrajzi egység) körül kialakult problémát, valamint Macedóniának, mint szövetségi tagköztársaságnak a jogállását. Tito és Dimitrov a balkáni föderáció megteremtésére törekedett, ennek részeként viszont gyors ütemben segíteni kezdték a makedónok nemzetté, tehát macedónná válását. A föderációs tervek bukása után ez a folyamat csak Jugoszláviában folytatódott tovább. Bulgáriában visszatértek a „hagyományos” álláspontra. Ennek igazolására elsődlegesen a tudományt hívták segítségül.

A Jugoszláviához tartozó makedóniai területen, a második világháborút követően befejeződött a macedónok nemzetté válása. Ennek pontos dátumát meghatározni nehéz, de kétségtelen tény, hogy a nemzeti intézmények felállításának utolsó lépése az önálló egyház létrehozása volt. 1967-ben a Szerb Egyházból, nemzeti alapon kivált és magát autokefálnak kikiáltott Macedón Egyházat azonban, a mai napig egyetlen ténylegesen autokefál orthodox egyház sem ismeri el. A végeredményen ez a tény azonban nem változtat semmit.

A macedónokkal szemben tanúsított szerb magatartás az 1980-as évek végén, a fokozódó szerb nacionalizmus korában változott meg. Ennek egyik legmarkánsabb képviselője Dobrica Cosic volt. Semmi újat nem mondott, csupán visszatért a XIX. század második felében emlegetett nagyszerb patrioták által megteremtett „alapvetésekhez”. Eszerint a macedónok átvették a középkor folyamán a szerb kultúrát, majd ezt átfórmálva a szerbek ellen fordították. Az újdonság a többszázezer elmacedónosított szerb említése, mely a titoi politbüro helytelen politikájának eredményeként tetőződött be, melynek eredményeként kibontakozhatott a macedón történetírás. Ennek eredményeit egyszerűen történelemhamisításnak minősíti.⁴⁶ A Cosic által használt fordulatokat a hivatalos politika szintjére Milosevic emelte.

Albán – macedón viszony

A nemzeti „megújulás” a Balkán-félsziget történetében utoljára az albánoknál jelentkezett. Ezt számos tényező akadályozta, illetve befolyásolta.

⁴⁶ A fenti megjegyzések bővebb kifejtését ld. Добрица коси : Промене, Нови Сад 1992, 154–155., 231–232. o.

Nehézséget jelentett, hogy az albánok mind vallásilag, mint nyelvíleg megosztottak voltak. Északon geg, délen toszk nyelvjárást beszéltek, mely különállás komoly kulturális háttérrel is bírt. Északon a lakosság jelentősebb része katolikus, délen ortodox vallású volt. Az albánok körében tömeges iszlamizáció, csak kisebb részben kényszer hatására, a XVI. század folyamán következett be: a lakosság kétharmada, a hegyvidéki területeket kivéve, felvette a török hódítók vallását, majd fokozatosan mind nagyobb szerepet vívott ki magának a birodalom irányításában. Ezek nem egyszerűen csak helyüket találták meg könnyebben a birodalomban, hanem azt magukénak érezték. A Török Birodalom XVIII. században kezdődő hanyatlásakor az albán szeparatizmus is egyre nagyobb mértékben jelentkezett. Ez azonban 1912-ig nem lépett túl az autonómia és a gazdasági-politikai immunitás követelésén. Így volt ez az abnormálisan megnövekedett hatalmú tartományurak színrelépésekor, majd az ezt követő harcok során, melynek célja mindössze az albánlakta területek egy közigazgatási egységbe való összevonása volt. Az albán elit, gondjaik orvoslását a Török Birodalom alkotmányossá tételében látta, nem pedig a kiválásban.

Az 1870-es években elmélyülő keleti kérdés és balkáni válság állandó harcok színterévé változtatta az albánok lakta területeket. Az itt kirobbant harcok jelentős központja Koszovóban volt. Az orosz propaganda, felszabadító ideológia hatására 1878 májusában, Prizren városában az Észak-Albán területek előkelőségei gyűlést tartottak, és 1878. június 10-én megalakították az Albán Ligát. Megfogadták, hogy nem fizetnek több adót a törököknek, és nem adnak több újoncot a hadseregbe, valamint mozgósították a 17 és 20 év közötti fegyverforgatásra alkalmas férfiakat. Ősszel a déli területek is csatlakoztak a Ligához, melynek legfőbb célja az autonómia kivívása volt, melyet a Porta nem adott meg. 1881 nyarán vérbe fojtották az albánok mozgalmát. A Török Birodalomban az 1908-as Ifjútörök fordulat szintén nem hozott változást az albánok számára. Az 1909-ben, az „Egység és Haladás” nevű mozgalom által megfogalmazott albán kulturális, gazdasági és politikai követeléseket a Porta visszautasította, ezért 1910 tavaszán nagyszabású felkelés bontakozott ki, ismét Koszovóban. Követeléseiket a montenegrói Podgoricában, 1911. június 23-án kiadott Vörös Könyvben foglalták össze. A felkelés tovább élt az 1912-es év folyamán is, sőt júliusban, Pristinában ismét megismétlik a Vörös Könyvben foglalt követeléseket. 1912 novemberében a felkelés vezetői a nagyhatalmakhoz fordultak, hogy biztosítsák számukra az autonómiát a Török Birodalom keretein belül. A kirobbant Balkán-háborúban hetek

leforgása alatt területszerző, hódító szándékkal megszállták az albán részeket. A rémült albán vezetők, végső kétségbeesésükben 1912. november 28-án, Vlorában kikiáltották a független albán államot. Ez a tény megosztotta a nagyhatalmakat: támogassák, vagy elvessek az önálló albán állam gondolatát. Végül 1912. december 20-án, a Londoni Konferencián döntés született a Török Birodalmon belüli, nagyhatalmi felügyelet alatt álló, Albán autonóm állam létrehozásáról. A határokról azonban nem tudtak megállapodni. Ausztria-Magyarország bőkezűen az albánlakta területek legnagyobb részét Albániának juttatta volna. Oroszország ennél szűkmarkúbbnak bizonyult. A balkáni szövetségesek pedig csak kicsiny területű Albániát tudtak elképzelni. 1913. március 26-án született végül kompromisszumos megegyezés: a tárgyaló felek megállapodtak abban, hogy a végső döntést fél évvel elodázzák. De végül 1913. július 29-én elismerték a nagyhatalmaktól függő Albániát. Határait az 1913. december 17-i Firenzei Jegyzőkönyv kívánta „véglegesíteni”, gyakorlatilag azonban napjainkig tartó küzdelmet indított el a határrevízióért és az albán területekért.⁴⁷

A megkésettség, mely elsődlegesen jellemzi az albán nemzeti törekvéseket, nem jelenti azt, hogy mentesek lennének a sovinizmusba hajló „kisbirodalmi” törekvésektől. Természetesen az albán fejlődés is a nagyság mítoszának hatása alá került. A módszerei azonban mások, lényegesen „korszerűbbek” vetélytársaikénál, jobban igazodtak a kor kihívásaihoz: etnikai arányszámukkal igyekeztek a számukra kedvező döntéseket kicsikarni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy kevésbé lennének harciasak. Az albánságnál, ugyanúgy mint más balkáni nemzeteknél, megtalálhatjuk a középkorban kialakult szegénylegény-betyár mozgalmat, mely alkalmas erőt biztosított a későbbiekben a szabadságharcos erőknek. Az ő esetükben azonban ez huzamosabb ideig minősült erősebb fegyvernek, mint a félsziget más nemzeteinél. Ennek oka a középkori, hagyományos társadalmi minták megőrzésében keresendő. Az albánság körében egyes helyeken még napjainkban is fellelhetjük a nemzetségi és nagycsaládi kereteket, valamint a középkori szokásjog alapuló vérbosszú intézményét.

Az albán nemzeti fejlődés speciális jeleit jól nyomon követhetjük Makedóniában is. Az 1878-as Albán Liga megalakulását követő „Etnikai Albánia”-elv itt is megjelent. Elég, ha figyelembe vesszük népességszámuk gyors

47 Az albán felszabadító küzdelmekhez ld. И. Г. Сенкевич: Освободительное движение албанского народа в 1905–1912 гг. (Изд. Академии наук СССР – Москва, 1959), Г. Л. Арш – И. Г. Сенкевич – Н. Д. Смирнова: Краткая история Албании, Москва 1965, 77–155. о.

növekedését, és máris megérthetjük a helyzet komolyságát. Itt, a helyenként középkori szinten élő albán pásztoroknál és földműveseknél természetesen nem kell kifinomult politikai gondolkodást feltételeznünk. Nem egyszerűen csak találmányra kiszemelt területeket népesítettek be, és élnek, valamit gyarapodnak nagy számban ma is ott. Ezek a területek, az albán történeti megközelítés szerint a középkor óta számítanak hagyományosan saját területüknek. Ennek igazolásaként elégséges, hogyha az albán igényeknek leginkább megfelelő, 1912–1913-as határvitában az Ausztria-Magyarország által javasolt határvonalat a mai politikai térképre rávetítjük. Világosan láthatjuk, hogy a határvonal egybeesik a mai Macedón Köztársaságban élő albánság etnikai határával.

Túl az etnikai viszonyok albánság számára kedvező arányainak kialakításáért vívott, nagyrésztben hagyományos törekvéseken, a macedóniai területen 1945 és 1987 között alakult és szakadások által is sokasodó, illegális politikai csoportok száma 18 volt. Az ezek által képviselt politikát jelentősen befolyásolták a macedóniai és albániai politikai események. Mindez jól nyomon követhető a függetlenné váló Macedónia politikai életében, az etnikai albán pártok által képviselt politikán. A macedón függetlenség kikiáltásának idején az albán nacionalizmus, és ennek határokön átnyúló támogatásának központja Albánia volt. A jugoszláviai polgárháború zűrzavaros éveiben az albán politikai nacionalizmus nyíltan kísérletet tett saját céljai elérésére. Az albániai politikai életben ennek az ideológiának legtekintélyesebb vezetője ebben az időben Sali Berisha elnök volt, aki a nagyalbán törekvéseknek jelentősen a hatása alá került. A tiranai vezetés komolyan figyelemmel kísérte a macedóniai folyamatokat és az általa 35–40%-ra becsült albán kisebbség sorsát. Álláspontjáról és tevékenységéről az Egyesült Államok Nemzeti és Stratégiai Stúdiumainak Intézete hivatalosan így nyilatkozott a kérdésről: „A szomszédos Albánia megítélése szerint Macedóniában 1 millió albán él, ... és megítélése szerint a macedón alkotmány őket diszkriminatívan kezeli.”⁴⁸ Az albániai politikai irányt a macedóniai albánság jelentős része is a sajátjának érezte. Egyik ismert vezetőjük, Arben Xheferi a kérdésről így nyilatkozott: „Az albánság problémáját az adja, hogy a nemzetet adminisztratíván szétdarabolták három, négy állam területére. De senki ne gondolja azt, hogy egy esetleges konfliktusban nem fog minden albán részt venni! Valamint azt sem, hogy nem vagyunk hét millióan...! Attól függetlenül, hogy az események miként alakulnak, a mace-

48 Ld. *Нова Македонија* napilap 1995. január 26-i számában (Како да се спречи нова балканска војна?).

dónokkal nem lesz háború, mert az albánok nem akarják, de ezt a macedónok nem befolyásolhatják.”⁴⁹ Az albániai és a macedóniai albán reakciókból nyilvánvalóvá vált, hogy megítélésük szerint a macedón állam diszkriminálja az albán kisebbséget, és ezen a helyzeten változtatni kell.

Macedónia és Albánia hivatalos viszonya sem volt felhőtlen Berisha elnökségének idején. Albánia ugyan az elsők között ismerte el Macedónia függetlenségét, de nem alkotmányos nevén, hanem az ENSZ által javasolt változatban. Kiro Gligorov macedón elnök és Belisha között több találkozóra került sor, rendezték a határátkelők nyitásának kérdését, valamint több kétoldalú szerződés szándéknyilatkozatát aláírták. Ezek végső formába öntését azonban megakadályozta, hogy Albánia nem volt hajlandó a végső szövegben Macedónia alkotmány szerinti nevét szerepeltetni. A két állam közötti elhidegülést növelte, hogy Albánia csatlakozott a görög embargóhoz. Igaz, hogy a kereskedelmi kapcsolatok csak 1992-ben váltak reálissá, és az embargó ennek mértékét jelentősen nem befolyásolta, de Albánia kereskedelmi folyosó nyitásával jelentősen segíthette volna Macedóniát az adott válságos időszakban.

A két ország viszonyát tovább rontotta, hogy Albánia nem volt hajlandó elismerni az albániai macedón kisebbséget, különösen a muzulmán vallásúakat. A feszültséget tovább fokozta a macedóniai albán kisebbség által Tetovóban felállított egyetem ügye. Ezt a macedón állam nem volt hajlandó hivatalosan elismerni és ennek megfelelően támogatni. Az albán kisebbség viszont az ezen intézmény által kibocsájtott diplomát preferálta a szkopjei állami egyetem diplomájával szemben.

El kell ismerni a tényt, hogy Berisha elnök a macedóniai albánságot a nacionalizmus segítségével homogenizálta, de ezzel viszont csökkentette az állam belső stabilitását, mivel az albán kisebbség a választásokon ugyanolyan szabadon fejezhette ki véleményét, mint más macedón polgárok. Az albán kisebbség pártjai igyekeztek ezt kihasználni. A Demokratikus Prosperitás Pártjának radikális szárnyát vezető Xhaferi pl. 1994-ben így nyilatkozott: „Albánia hatásának relevánsnak kell lennie Macedóniában, mivel eddig is Albánia volt a Balkán stabilizáló faktora. Ezért úgy gondolom, hogy ameddig az Albánia mutatta úton vagyunk, addig haladunk jó irányban. ... Mindemellett a Balán-félsziget teljes albán politikai szubjektuma az elmúlt krízisek során a legteljesebb politikai érettséget mutatta.”⁵⁰ Az állásfoglalás egyértel-

49 Az interjút ld. a *Нова Македонија* 1994. március 26-i számában.

50 Уо.

mű... Sajnálatos módon az ilyen és ehhez hasonló nyilatkozatokat az albán kisebbség úgy értelmezte, hogy számukra előnytelen a részvétel a legfontosabb macedónia politikai eseményekben. Pl. az albán politikai pártok bojkottálták az 1991. szeptember 8-i, függetlenséget bejelentő referendumat, de ugyanígy nem vettek részt az Alkotmány parlamenti szavazásán sem. Emellett az albán kisebbség kollektívan bojkottálta a macedóniai népszámlálási kísérleteket is. A macedónok számára, ilyen inaktivitás mellett furcsának tűnt az albán egyetem elismerésének, valamint az albán nyelv hivatalossá tételének követelése. Az önálló pártot alakító Xhaferi ennél messzebbre ment: az Albánok Demokratikus Pártja által kiadott közleményben kifejtette „Illiria” kialakításának szükségességét, mely Nyugat-Macedónia adminisztratív és politikai különállását lett volna hivatott reprezentálni.⁵¹

Sajnálatos módon az 1996–97-es albániai események jelentősen befolyásolták a koszovói mellett a macedóniai fejleményeket is. Az indulatok egyre jobban elszabadultak. A nyugat-macedóniai városok, keleties jellegű bazárjaiban (piacain) egyre több macedón tűnt el nyomok nélkül. A zűrzavaros albániai események és az élesedő koszovói helyzet a macedóniai albánság nemzeti érzéseit felfokozták. A nyugat-macedóniai, többségében albánok lakta települések középületein egyre nagyobb számban jelentek meg az albán zászlók. Míg a hivatalos közlemények sorozatosan cáfolták a koszovói és macedóniai albánság csatlakozási szándékát Albániához, addig az Albánok Demokratikus Pártjának, 1997 júliusának végén, Tetovóban megtartott konferenciáján éltették az „albán ügyet”, amely „túlmutat az elért nyelvet, zászlót és állampolgárságot érintő jogokon”. Hasonlóan kétes, többértelmű jelszavak mellett megfogalmazták egy „összalbán parlament” felállításának szükségességét.⁵²

Az 1997-es eseményeket követően fokozatosan növekedett a Macedón Köztársaságon belül Nyugat-Macedónia különállása. A macedón zászló mellőzése mellett általánosan használttá vált a középületeken az albán nemzeti lobogó, a lakosság egyre kevésbé volt hajlandó macedónul beszélni, illetve ügyeit intézni. A koszovói háború idején, illetve az azt követő időszakban rengeteg fegyver, valamint a menekülők között számos UÇK gerilla érkezett Macedóniába.⁵³ Rájuk,

51 Erre vonatkozóan ld. az Arben Xhaferivel készült interjút a *Нова Македонија* 1996. május 20-i számában.

52 Erre vonatkozóan ld. И. Стојковска: *Во Тетово заврши обединувачкиот конгрес на ДПА с. írását a Нова Македонија* 1997. július 7-i számában.

53 Az UÇK macedóniai kapcsolataira vonatkozóan ld. Borsányi András: *A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye*, Budapest 2000.

illetve a helyi radikális elemekre, valamint a felhalmozott hadianyagra és a már korábban kiépített titkos bázisokra támaszkodva felélesztették a Koszovóban feloszlott UÇK-t, és kirobbantották a harcot.⁵⁴ A felállított, önálló paramilitáris egységek ellenére azonban bizonyos, hogy az eddigi albán fellépés még jelenlegi fázisában sem jutott el a polgárháborúig. Ennek két oka is lehet. Az első szerint a macedóniai albánok jelentős többsége elutasította a macedón állammal való nyílt szembehelyezkedést, és nem kívánták az Albániával való egyesülést. Számukra elégséges az esetleges alkotmánymódosítás, amely de jure elismeri a fokozatosan kialakított különállást. A második szerint a végső cél az „etnikai Albánia” megteremtése, ezért célszerűbb kivárni a kedvezőbb időpontot. Ha Koszovó példáját nézzük, ez távolról sem lehetetlen.

A macedóniai albánok problémáinak politikai rendezését legkövetkezősebben Xhaferi pártja, a DPA vállalta fel. Az 1998. október 18-án és november 1-jén megtartott parlamenti választásokat követően, felfokozott indulatok közepette a DPA kormányzati feladatot vállalt, a választásokat megnyerő jobboldali, nacionalista VMRO-DPMNE jelöltjeként kormányt alakító Lubcso Georgievszki kabinetjében. Emiatt, mindkét oldalról számtalan kritika érte Georgievszkit és Xhaferit egyaránt. A macedóniai albánok jelentős része nem értett egyet a DPA politikájával. Ezt jelezte, hogy a PDP ellenzékben maradt, és egyesek hozzákezdtek a vitás kérdések fegyveres döntésének előkészítéséhez. Az ilyen irányú szervezkedésről 1999 tavaszán jelentek meg az első hírek, melyek nyilvánvaló kapcsolatot feltételeztek a macedóniai és koszovói albán gerillák között.⁵⁵ A feszültség enyhítése érdekében a DPA nyilvánosságra hozta elképzeléseit, hogy miként lehetne a kiteljesedő konfliktust megelőzni, a vitákat politikailag rendezni. 1999. május 29-én Tetovóban a DPA bejelentette: „Macedónia multietnikus országgá való átalakítását kívánjuk proklamálni, mely a macedón többségi és az albán nemzet közös akaratán nyugszik.” A macedóniai politikai elit azonban nem vette komolyan a DPA törekvéseit. A feszültség részben emiatt tovább növekedett.

54 Egyes feltételezések szerint az UÇK-t egyenesen Macedóniában alapították. Erre vonatkozóan ld. Borsányi András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UCK) rejtélye, Budapest 2000, 47–50. o.

55 Ennek egyik első példáját ld. a Дневник с. napilap, 1999. április 17-i számában.

*A macedón kérdés napjainkban*⁵⁶

A macedóniai események döntő fordulatot vettek 2001 januárjában. Az albánok magatartása megváltozott. A feszültség a két nemzet között eddig is érezhető volt, de komolyabb fegyveres összecsapásokra eddig itt nem került sor, január 25-én viszont a macedón rendőrörsöket több helyen érte albán támadás. Az UÇK a koszovói harcok megjelenése előtt már igazolhatóan jelen volt Macedóniában. A harcok során, illetve azt követően az UÇK fokozottan kezdett fellépni a macedóniai albánok védelmében. Miután a koszovói békefolyamat részeként e szervezet feloszlott, a Macedón Köztársaság területén helyét, a részben egykori tagjait magába foglaló ONA (Nemzeti Felszabadítási Hadsereg) vette át. Az új szervezet nyilvánosan február 19-én jelentette be megalakulását. Az albán gerillák szervezett támadása a különféle politikai erők összefogását eredményezte. 2001. március 11-én létrejött az albán Nemzeti Demokrata Párt (NDP), mely nyíltan vállalta célkitűzését: az ONA politikai szárny kíván lenni. Viszont a parlamenti pártok másképpen reagáltak az albán fegyveres agresszióra. Az összes jelentős parlamenti párt (VMRO-DPMNE, Demokratikus Alternatíva, Macedón Szociáldemokrata Szövetség, PDP, DPA) beleértve az albán pártokat is, nagykoalíciót hozott létre, melyre támaszkodva május 14-én hivatalosan is megalakult Lubcso Georgievszki második kormánya. A nemzetközi szervezetek, beleértve a NATO-t és az EU-t, 2001 tavaszától folyamatosan erőfeszítéseket tett a Macedóniában kirobbant fegyveres harci helyzet rendezésére. Részben az ő kezdeményezésekre és közvetítésükkel megindultak a tárgyalások a macedóniai albánok helyzetének rendezéséről. Ehhez kiváló alapot adtak a DPA elképzelései, melyeket a PDP is magáévá tett. A nemzetközi jelenlét biztosította megfelelő politika légkörben, hosszú tárgyalások után augusztus 13-án ünnepélyes körülmények között a VMRO-DPMNE, a SDSM, a PDP és a DPA elnökei aláírták a békefolyamat ütemét megadó Ohridi Egyezményt.⁵⁷ Eszerint az élet minden területén biztosítani fogják a macedóniai albánok alkotmányos jogait. Azonban a meginduló törvényhozási és alkotmánymódosítási folyamat

56 Az ebben a részben található kronológiai és tartalmi utalásokat ld. a Republic of Macedonia Agency of Information honlapján (www.sinf.gov.mk/Defaulten.htm) a hírek archívumát, illetve a 11. jegyzetben szereplő hivatkozást (www.dnevnik.com.mk/whitebook).

57 Az egyezmény szövegének kivonatát ld. www.sinf.gov.mk/PressRoomEN/2001/07/n1408.htm.

sem hozta meg a teljes békét. A nemzetközi ellenőrzés mellett megindult fegyverbegyűjtési akció nem érte el a kívánt eredményt. A macedón fél nem csak a begyűjtött harci eszközök számát kevesellte, hanem azok „korszerűségét” is. Az albánokat azzal vádolták meg, hogy harc képes fegyvereik zömét megtartották. Az események nagyobb részben, sajnos őket igazolták. A összecsapások, kisebb megszakítással, újra felerősödtek. Ám ezért már hivatalosan nem az ONA volt felelős, hiszen ez a szervezet formailag az Ohridi Egyezmény aláírásával feloszlott. Felelőssé a nagyobb részben egykori ONA tagokból szerveződé, újabb alapítású ANA-t (Albán Nemzeti Hadsereg) tettek, mely szervezet legfőbb céljával Nagy-Albánia megeremtmését határozta meg.

A 2001. szeptember 11-i, Egyesült Államokat ért terrortámadás-sorozat egy új korszak kezdetét jelenti. A világ legerősebb katonai hatalma, a NATO tagállamainak támogatását élvezve, általános háborút indított a terror ellen. Ez komolyan érinti Makedóniát is. Az Egyesült Államok, a NATO és az EU, az afganisztáni háború mellett, a balkáni helyzet rendezését is kellő fontossággal kezelte. A békét veszélyeztető terrorista csoportok között említették az albánok harci szervezeteit is. Bár a macedóniai békefolyamat megindulásával, a hivatalosan feloszlott ONA-t törölték e listáról, ezzel sokan nem értettek egyet Macedóniában. Sokak véleménye szerint ez indokolatlan volt, a további harcokat részben ezzel magyarázták. Az év végére a politikai egység is megbomlott. Az önálló államiság történetében most alakult ki a legsúlyosabb szituáció: a munkanélküliség 39,1%-os, a bizonytalanság érzése általánossá vált, a közbiztonság kritikus mértéket ért el. A súlyos gazdasági és katonai helyzet miatt 2001. november végén kilépett a nagykoalícióból a Macedón Szociáldemokrata Szövetség (SDSM) mellett a Liberális Demokrata Párt is. Ők ezt követően, november 22-én politikai megállapodást kötöttek, mely már az Ohridi Egyezményben lefektetett, előrehozott választás előkészületének tekinthető. A kormánykoalícióval ellentétes véleményt fogalmaztak meg a békefolyamat részeként elfogadott önkormányzati és nyelvi törvény végrehajtásával, valamint a katonai helyzettel kapcsolatban. A szociáldemokraták csatlakoztak a NATO és EU december 20-i közös nyilatkozatához, melyben elítélték és veszélyesnek minősítették a rendőrségen belül szervezett két speciális „antiterrorista” alakulat felállítását. Komoly kritikával illették a gazdasági válság kezelését is. Állásfoglalásuk szerint (december 26.) a gazdasági és közbiztonsági kérdéseket a katonaiak elé kell helyezni, mivel a harcokat így nem 3–4 ezer „terrorista”, hanem a 400 ezres teljes macedóniai albánság ellen vívják. 2002 januárjában a válság fordulóponthoz érkezett.

A macedóniai albánság is választásokra készül. Számukra a 2001-es esztendő egyértelmű sikereket hozott. A tavasszal kirobbant fegyveres harcok eredményeként a DPA és a PDP aláírta az Ohridi Egyezményt, melynek következményeként megindult az Alkotmány módosításának folyamata, elfogadták az Önkormányzati Törvényt (mint kerettörvényt), valamint elismerték az évek óta vitatott Tetovói Egyetem immunitását. Ezek eredményeit a választások után kívánják kamatoztatni, valamint tovább kívánnak harcolni az áhított céljukért, a területi autonómiáért. Ehhez egységre van szükségük, ezért az albán pártok nem léptek ki a koalícióból, valamint nem támogatták az ONA párttá válását. Politikai törekvéseiknek további nyomatékot adtak a további „katonai” akciók. Ezek hátterében azonban az általuk kevésbé ellenőrizhető ANA állt. A harc további szélesedését megakadályozandó, Borisz Trajkovszki köztársasági elnök 88, részben fogságban lévő ONA fegyverest, az Ohridi Egyezmény szellemében amnesztiában részesített. Trajkovszki elnök ezt követően nyíltan kiállt a szükséges amnesztia törvény meghozatala mellett. Az ehhez, és más a békefolyamathoz tartozó törvény előkészítéséhez szükséges egyeztetésben maga vállalt közvetítői feladatot az Ohridi Egyezményt aláíró pártok között.

A felgyorsuló békefolyamatnak köszönhetően felmerült a macedóniai albán politikai egység megteremtésének szükségessége. Ennek fontos lépéseként február 27-én, a tetovói Mala Recsicában megalakult az albán Koordinációs Tanács. A szervezetben az Ohridi Egyezményt aláíró két albán párt, a DPA és a PDP mellett helyet kapott a parlamentben jelen lévő harmadik albán párt, az NDP is. Az albán politikai egység megteremtésének érdekében a Tanácsban fontos helyet biztosítottak az „egykori” ONA azon vezetőinek is, akik nem a három nagy albán párt valamelyikében tevékenykednek. Ennek az elvi jelentőségű döntésnek nem csak az ad hangsúlyt, hogy az ONA bár csak elviekben oszlott fel, és nem kívánt politikai párttá alakulni, hanem azon állásfoglalás is, miszerint az ONA parancsnokainak és harcosainak jelentős része a macedóniai béke és békés egymás mellett élés érdekében kötelezték el magukat. A közējük tartozó egykori ONA parancsnok, Ali Ahmeti csatlakozásának jelentőségét növeli, hogy minden kétséget kizáróan ő a legismertebb és legtekintélyesebb macedóniai albán vezető. Az albánság számára ezért kulcsfontosságú, hogy Ahmeti ne csak mint egykori parancsnok, hanem mint politikai képviselője nemzetét a macedóniai politikai életben. Az ANA azonban semmilyen formában nem tudja elfogadni egy ilyen jellegű Koordinációs Tanács létét, ezért fokozta harci tevékenységét. Ennek során azonban szembe

találták magukat a csak formailag feloszlott ONA egységeivel. A konfliktus csúcspontjaként, március 26-án az ANA megkísérelte meggyilkolni Ali Ahmetit.

Április első napjaiban úgy tűnt, hogy az albán fegyveresek küzdelme nem kap politikai színezetet. Ezt támasztotta alá, hogy a három parlamenti albán párt tárgyalni kívánt más, az albánság számára fontos kérdések jövőbeni rendezéséről – pl.: az esetleges új himnusz, címer és zászló megalkotásáról. A békés politikai megbeszéléseknek biztos háttérrel biztosított a Macedón Belügyminisztérium bejelentése, mely szerint április végére a belügyi egységek és a hadsereg ellenőrzése alá vonja az ország teljes területét. Az adott körülmények között váratlan fordulat következett be.

Április 4-én este Tetovóban, ismeretlen fegyveresek megtámadták a Dora bárt, melynek tulajdonosa a DPA alelnökének, Menduh Taçi-nak családja. Az esemény súlyos háttérét az adta, hogy a bár időközönként, így ezen az estén is, a DPA vezetőinek alternatív gyülekező és tanácskozó helyéül szolgált. Az incidenssel kapcsolatosan a rendőrség csak roppant kevés felvilágosítással szolgált. Napokkal később vált világossá, milyen komoly fegyveres összecsapásra került sor, melynek során két hullámban támadtak feltehetően albán fegyveresek. Komolyabb sikert nem értek el, mivel Taçit erős testőrség vigyázza. A sebesültekről is csak feltételezések láttak napvilágot, mivel őket magánkórházakba szállították, melyeket szintén komolyan őriznek. A támadás háttérében minden bizonnyal az ANA és ONA szembenállása áll, így ez az incidens a Mala Recsica-i folytatásának tekinthető. Az ANA ellenségnek tekint mindenkit, aki tesz valami érdemlegeset, mely az Ohridi Egyezmény végrehajtását segíti. Így Arben Xhaferi a DPA elnöke, és Menduh Taçi alelnök is bűnösnek számít. Érthető, hogy az ANA elsődleges célpontja ez esetben Taçi volt, mivel korábban ő is az ONA egyik parancsnoka volt. A merényletet követően a PDP és az NDP egyaránt alvilági üzemekkel vádolta meg a DPA vezetőit. Szerintük ez áll a merénylet háttérében. Válaszul a DPA kivonult a Koordinációs Tanácsból, mely már csak nélkülük hozhatja létre a macedóniai albán politikai egységet.

A kormányon lévő macedón pártok, különösen a jobboldali VMRO-DPMNE, mely párt a miniszterelnök mellett a köztársasági elnököt is adja, szintén készül a választásokra. Mindenekelőtt az erő és a stabilitás látszatával. Ennek kormányzati megvalósításához kedvez, hogy a szociáldemokraták és a liberálisok kiléptek a koalícióból. A szocialista hadügyminiszter távozása segíti az erők összpontosítását: megnövekedett az eddig is

VMRO-DPMNE irányította rendőrség és a hadsereg együttműködése. A két szervezet fejlesztését kiemelten fontosnak tartják, ezért számukra, december 28-i bejelentés szerint, több pénzt különítenek el a költségvetésből. A hagyományos balkáni, így az albán gerilla harcmodorral szemben eredményre vezetett, a rendőrséghez tartozó Tigrisek és Oroszlánok nevű antiterrorista alakulatok fellépése. Nemzetközi nyomásra az Oroszlánok egységét visszafejlesztették, de helyét a hadsereg hasonló egysége vette át. A koalíció tekintélyét növelte, hogy sikeresen továbbfejlesztették a békefolyamatot. Kompromisszumok árán, Trájkovszki elnök közvetítésével, de sikerült megállapodni az előrehozott parlamenti választások időpontjában is. A szeptemberben megrendezésre kerülő aktus hivatalosan is lezárja a békefolyamatot, és egy új korszak kezdetét jelenti Macedónia számára.

Komolyabb bel- és külpolitikai változás a választásokig feltehetően nem lesz. Az ezt követően megalakuló kormány feladatai azonban beláthatatlanok. A válság kezelése és a reformok végrehajtása mellett számolnia kell az ellenzék támadásaival. Pozícióját nehezíteni fogja, hogy lépéseit folyamatos tárgyalásokon egyeztetnie kell a NATO-val és az EU-val. Az együttműködést lényegesen megkönnyítené, ha a választásokon a szociáldemokraták és liberálisok vezette koalíció győzedelmeskedne, mivel az általuk kialakított vélemény lényegesen nem különbözik a nemzetközi szervezetekétől. A VMRO-DPMNE és a hozzá folyamatosan közeledő DPA kormányalakítása feltehetően konfliktushoz vezetne a háborús bűnöket vizsgáló Hágai Törvényszékkel. Az együttműködést folyamatosan hangsúlyozzák, de a macedón vádlottak kiadását minden eszközzel akadályoznák.

Macedónia történelmi jelentőségű esélyt kapott, hogy évszázados vitáit a közeli jövőben rendezze. Például a korábban feszült görög-macedón viszonyban is komoly előrelépés következett be. Decemberben megállapodás-tervezet született a Macedón Köztársaság nevének egyeztetésében. Itt figyelemre méltó, hogy mindkét fél hajlandó volt az engedményekre. Eszerint a Macedón Köztársaságnak nevében jeleznie kell, hogy a történelmi Makedóniának csak egy részét foglalja magába. Így léte nem jelentene nyílt kihívást a görögök felé. A tárgyalások végső stádiumára és az ezt követő hivatalos aláírására azonban csak a választások után felálló, új macedón kormány vállalkozhat majd. A végső megbékélést azonban, a boszniaihoz hasonló módon, a harcok során elesettek és meggyilkoltak sírjainak feltárása kell, hogy megelőzze. Ezt követően szükséges, mindkét oldalról, a háborús bűnösök felelősségrevonásának megkezdése. A Hágai Törvényszék feladata

Macedónia vonatkozásában roppant nehéz. Mindenféle körülmények között figyelembe kell venni mindkét egykor szembenálló fél érdekeit, és a történelmi megbékélés lehetőségeit. Ennek a lehetőségnek az elszalasztása egy minden eddiginél nagyobb háborúba döntheti a térséget.

A macedón nemzeti identitás kialakulása végső szakaszába érkezett. Történeti gyökerű politikai vitáit szomszédaival, illetve a Macedóniát lakó legnagyobb nemzeti kisebbséggel rendezheti. De kellő tolerancia nélkül a születő rendezési terveket „versailles-inak” fogják a macedónok minősíteni. Véleményem szerint, mint párhuzam, nagy fontossággal bír Bosznia-Hercegovina esete. Mintaként sokkal inkább ez szolgálhat, mint Koszovó esete. Az eseményeket ellenőrizhetetlen mederbe terelné, ha a koszovói kérdést bármilyen formában alárendelnék a macedóniainak. A balkáni történelem a jelenlegi helyzetre vonatkozóan sajnos elegendő, véres párhuzammal rendelkezik. Az autonómia kinyilvánítása, az 1885-ös bolgár egyesülés óta, az itt élők számára az anyanemzettel való közeli egyesülést jelenti. Ez a párhuzam nem csak Koszovóra nézve szolgál intő példával, hanem Macedónia közeli föderális átszervezését illetően is. A rendezés jelenlegi helyzete nagy felelősséget hárít az ebben a folyamatban résztvevő EU-ra és NATO-ra egyaránt. Amennyiben sikerül a macedón-albán megbékéléssel egy új alapokon nyugvó macedón nemzet születését elősegíteni, az mintául szolgálhat a térség, és a világ más országainak egyaránt.